



Славица Гароња

ПОД МЕСЕЧЕВИМ ЛУКОМ

Славица Гароња

ПОД МЕСЕЧЕВИМ ЛУКОМ





СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА

УРЕДНИК
ДРАГАН ЛАКИЋЕВИЋ

СЛАВИЦА ГАРОЊА

ПОД МЕСЕЧЕВИМ ЛУКОМ



БЕОГРАД, 2018.

*Позвала ме тихо, та мелодија, као прелаз у сан.
Неочекивано, као сва чуда што долазе.*

*Звук неке давне, доживљене мелодије, која се од-
једном причула, водила у стварности, друтачију од
ове, која се овде већ дешавала.*

„... До ли једна лијепа дјевојка...“

*Зов за нечим, тако блиским и познатим, за ко-
јим се, једном, и коначно, морало кренути; по том
ритму, насталом у давној и дивно сложеној матри-
ци усменој памћења.*

„... Подне прође, а ужина дође...“

*Мелодија, која мора да се дојева. Прича, која је
постојала одувек у њој.*

Песма која је сад мола да се д о с е ћ а.

*Тај звук више није смео да оде. Зов се нудио, да
се одбије.*

„... Сва је моба за ужину сјела...“

*И у ошквивању за њом, осветио је приказ сна
и првобитне среће.*

„... Сам' не сјела лијепа дјевојка...“

*Да, била је то Слика: неошозива као жеља, нео-
дољива као сиварносћ.*

Пажљиво се припремала за свој први излазак из куће.

Опасивала се својим широким, меким појасом, у којем је највише волела да се појављује пред светом. Сва млечна, светлећа, у преливу јутра што се пробијало и падало на њено бело ткање, осећала је да постаје оно што није била никада пре. У чистоти тог осећања, излазећи на камени пут, у сунчевој светлости, доживљавала је наплављивање животне снаге, која, као да је све више расла, надолазила свакога трена.

Брзо се успела у брда, на зараван пуну и чисту, са површином језерцета Око, које тако дуго није видела. Застала је над његовим прозирним огледалом. У води се лелујао, полако разазнавао, а затим заблистао њен лик. Усред природе и дивне самоће, посматрала се први пут, након толико времена, и остала дуго тако, замишљена, над собом.

Потом се упутила, са дрвеним рогуљама на рамену даље, тамо, где ће је чекати многи радознали погледи. Стигавши у ливаде, одмах је почела да ради, ћутке, са својима. Кришом, под сунцем, подизала се многа глава гледајући је, сада, кад се поново

могла видети након толико времена. Али она, утонула у ритам свог посла, није се много освртала око себе. Као да никога око себе није ни познавала. У својим покретима белог, запетог лука, у појасу по којем су је сви и памтили, радила је не застајући, као изашла из неког свог сна, и журећи да се што пре и поново у њега врати. Само би, повремено, са благом сенком на челу, у предаху, била окренута доле, према кући. Потом би настављала даље. Сви су је, као у неком заносу, издалека следили, не примећујући жар сунца у зениту, ни жеђ, ни доба ручку.

Али, песма се није чула.

Тек када би им сунце већ западало за леђа, као да је и сва нека стидљивост и напетост око ње, попуштала. Чули би се веселији разговори, гласна шала и жамор.

У сутон, пред полазак кући, зајектала би и песма.

А увече, док су се спуштали међу камене куће, само је она у помрчини знала колико јој ноге клецају и колико посрће од умора. Увукла би се одмах у свој амбар, разгрнула жар, запалила луч.

Одозго, са крова, провиривале су звезде.

Сипала је воду у котао да је загреје. Снаха би се ускоро појавила, доносећи јој већ заспалог синчића у наручју. Без много речи, она га је узимала и пажљиво полагала на постељу. Снаха јој је, у земљаном крчагу, донела и вечеру. Стамена одавно није силазила доле, у кућу, нити је улазила тамо, без пре-

ке потребе. Оволико, колико је за њу Витомила чинила, било јој је довољно, више није тражила.

Њен мали син се пробудио. Лице му се озарило кад је препознао мајку. Стамена га је узела и привила на груди, са изразом који је био потпуно нов, другачији од свега тамо напољу, међу људима. Витомила јој је помагала да га окупа у дрвеном кориту, доливајући јој топлу воду из котла. Окупаног и преповијеног, Стамена је принела свог малишана грудима, да га подоји. У раскопчаној кошуљи, њена кожа се преливала на светлости пламена, са местимичним, једва приметним, тамним траговима ожиљака. Витомила се бавила око огњишта и спремала тучано посуђе. Журила је доле да служи вечеру. Дојећи сина, Стамена није могла да устане да је отпрати.

Остала је сама. Погледала свог малишана, поново заспалог, са отвореним и заборављеним уснама на дојци, полусклопљених очију, затечених сном. При погледу на њега, престајале су све њене мисли. Спустила га је на постељу, пољубила лаким додиром усана, и дуго га гледала, жељно и замишљено.

У амбару је било спарно. Отворила је врата, преко чијег прага се прелила огромна месечина. Кроз *шиндалу** на крову, провиривале су звезде. На

* *шиндала* – шиндра, дрвени кров (лок.)

огњишту, у котлу, грејала је преосталу воду за себе. Уживала је у овом насталом миру, у овој ноћи и тишини, остатку дана где се једино осећала слободном и помало срећном, препуштена себи и оним што је окружује. И мада је знала да сутра опет треба устати пре зоре, када Преодница тек превали половину ноћног неба, није јој било тешко, због ових тренутака. Нико јој ово није могао одузети. Полагано се свлачила. Скинула белу кошуљу од лана, натопљену мирисом данашњег дана и ставила је у дрвено корито за праће. Из резбарене шкриње извадила је другу, за сутра. Носила је редом сву своју девојачку спрему, јер је знала да је као невеста никада неће обући. Из те шкриње, застрла је шареницама и ћилимима цео овај амбар, који је добио изглед миришљаве, утуткане, девојачке собице.

Осврнула се по овом свом најдражем кутку који је мирисао на боровину и смолу.

Овде је прешла пред сам порођај, по цичи зими, када је било оно *вучљиво вријеме*. Њен најмлађи брат, Деспот, и ова њена снаха, Витомила, са бакљама и у огромним овчјим кабаницама, испратили су је кроз пртину и по међави, идући једно за другим и придржавајући је, посрћући, од куће доведе, до амбара на врху авлије. Било је то иначе, кратко растојање, али њој се чинило да иду читаву ноћ. Изгледали су као неки уклетци, бели сватови, засипани

снегом, који њу, невесту, испраћају на далек пут. Вукови су те зиме силазили до самих кућа. Њих се није бојала. Није се заправо више бојала никог. Ни људи, ни звераци. Тада је већ све била прегорела. Беше јој свеједно. Ни да заплаче, више није умела.

Најтеже јој је било до порођаја, те можда тих три-четири седмице. Ови њени, најближи, упалили су јој огњиште и распирили ватру. У углу, уз дрвене облице, са чије друге стране је спавала ситна стока и одакле је била топла сточна пара, склепали су јој постељу, насули је сламом и наслагали на њу редове плахти, поњава и шареница, донели дрва и воде. Витомила, жена њеног најстаријег брата, остала је с њом целе те ноћи. Сутрадан јој је помогла да даље све то намести, а онда је снаха морала да се врати доле, у кућу. Стамена је била толико тешка, да се с напором окретала у том новом, скученом простору, али, радила је упорно, све што је руком могла дохватити. Иако су јој Витомила и тетка свакодневно долазиле и увек доносиле понешто, она се осетила бесповратно сама.

Одласка из куће није смела ни да се сети. Али, у овој самоћи и са огромним стомаком под грлом, чудно, она више није осећала никакав бол, никакву патњу, ни за чим више није тувовала, никакав траг иза ње више није постојао. Била је тако отежала да се с напором обувала, више никакво ткање није мо-

гло да обухвати њен струк. Носила је снахине широке хаљине и била огрнута великом овчјом кабањом. Није се никада видела како је тад изгледала, али кажу, да је у тој трудноћи, тај нови живот што је дамарао у њој, дао њеним упалим, усахлим образима поново једну здраву боју, румен и сјај кожи, а унутрашњом патњом сасушеном телу нову и испуњену, заобљену снагу и пуноћу.

Тако је полако, почела сама. Сваки дан понешто би сређивала у амбару, укуцавала дрвене клинце између греда на које ће качити посуђе и робу, цепала секиром ситна дрва, вукла воду, никада не зовући, никога не тражећи, док је не би неко од њених, браће, видео, дотрчао и ћутећи јој помогао. Увече би јој се чешће нашла и њена тетка Сава и стара баба-Куса, која јој је врачала у оној болести, а обећала је да ће јој се наћи и око порођаја. Тада су заједнички, ћутке, без приче и песме, шиле од њеног девојачког беза: пелене, повој, повезачу и преправљале од шаренице – ћебенце. Тако је она радила све до тог дана.

Ведро с водом одлетело је низ стазицу од бунара, када се ухватила за стомак и спустила на земљу. Најмлађи брат, Деспот, који се бавио око стоке, видео ју је и муњевито дотрчао, придигао је на руке и тешком муком, изнео на праг амбара. Дотрчала је и снаха, остала уз њу крај постеље, а брат је одјурио по тетку и баба-Кусу.

И зна да је потпуно нови живот дахнуо изнутра у њу, када је родила свог синчића.

Скинуте кошуље и голе коже која се пресијавала на месечини, пришла је кревету на којем је спавао њен мали син. Само када се родио, спавао је сам у донетом дрвеном коританцету и више никад. Било им је топлије заједно, и после дојења он је научио да заспи поред топлог мајчиног тела. Осмех који надвладава све тегобе дана, озарио је њено лице док га је посматрала.

Када је њега родила, као да је добила неки ре-
дак, скупочен дар, неку живу радост, нешто што је било само њено. Више није била сама. Гледала га је с љубављу и миловала му косицу, налик на њену. Чим се родио, он је одмах био некако одрастао, већ човек. На цртама лица и нешто тамнијој кожи, огледала се као нека озбиљност, мудрост, већ познавање многих ствари. Можда је такав постао и пре него што се родио, помислила је, и сенка јој прелете лицем. А опет, био је тако мали, тако мек и топао, одмах дечак, никад беба, и то јој поново изазва осмех пун благодати, у одсјају ватре.

Крепак сан после порођаја био је довољан да се пробуди као потпуно нова особа, као жена. У њој је таквом брзином надлазио талас животне плиме, здравља, да је скоро заборавила све што је остало скривено негде у најдубљој тами њеног бића. Сада

је била мајка. То ју је тако силно озарило, тако синило у њој, да се придигла већ сутрадан, после порођаја. Опасала се и обукла у најлепше што је имала: у кошуљу са извезеним *колијером* и отвореним недрима, у белу сукњу *йејойолицу* и белу кецељу, са прслуком *од жујие* и *бијеле срме*. Мирна, сва изнутра светлећа, обасјана као неком млечнобледом светлошћу, зачешљала је косу коштаном чешљем и заденула уплетњаке у витице. Никада тако није изгледала. Као да су заиста преко ноћи баба-Кусине чини однеле из ње сву ону тешку и дуготрајну мору и болест. Оне, које су је до тада чувале, заћутале су пред том видном променом: била је иста као пре, ако не и лепша.

Стално се надвијала над своје заспало чедо.

У то се појавила сенка на вратима. Окренула се радосно, са осмехом који су сви они већ давно били заборавили да има. На вратима је стајао отац.

Инстинктивно је руком заклонила колевку.

„Тата,“ изусту, „имам сина.“ Али се његово лице није променило. Уместо тога, коракнуо је, а у руци му се појавио блистав ханцар.

„Склањај се! Дај то копиле да убијем!“ И замахнуо сечивом.

Тај крик као да није од ње потекао.

И видела је себе испред колевке над његовом замахнутом руком, са својим раширеним шакама и грозничаво размахнутим прстима.

„Не прилази!“

„Склањај се или ћу и тебе убити!“

Ханцар је на одсјају огњишта блистао над њеном главом, а она је у оца гледала право, са опасно светлуцајућим очима.

„Ово сам ја родила! Ово је само моје! Мој син!“

„Турско копиле!“ грмну отац.

„Мој син!“

Ужагрена и укочена, сва у пламену, раширених руку испред колевке, у кошуљи од беза раздрљеној на грудима, стајала је устремљена, спремна на све.

„Само преко мене мртве... тата... Ја сам га отпатила...“ прошаптала је, једва долазећи до даха.

Сечиво је једнако блистало у ваздуху, а онда се рука млитаво спустила низ старчево тело. Урезало јој се у памћење дрхтање мишића очевог лица и дебелих, белих веђа. Онда се окренуо. Огромна леђа, заузимала су цела врата амбара и полако се, сло-мљено, удаљавала.

Жене иза угла престрашено су провиривале.

Она и сад спусти чело на уснуло дечије тело, смалаксала, сетивши се тог призора. Тако је неко време мировала.

Зато дуго није дала ни да га крсте, док год није могла она сама, са снахом, горе, високо у шуме да га носи, у дрвену црквицу-брвнару. И име му је сама одабрала – Огњен, јер га је родила на свом огњишту, које је сама разгорела.

Малишан се пробудио и ручицама заиграо њеном косом. Мајка је била поред њега и задовољно је гугутао. Пољубила је сваки део његовог откривеног тела. Дете се полагао умиривало и поново за-спало. Полако је устала и отишла до огњишта с котлом. Сипала је воду у дрвено корито и нагнула се над њим, окренута ватри. Одбљесак пламена лизао је по њеној кожи. Била је полугола, голих груди, и можда се никада, као до ове ноћи, није тако јасно видело осветљено, њено властито тело са распуштеном косом.

Никада од тада није она у њега смела да погледа, није ни имала времена, падајући уморна увече у постељу, али сада се задржала, нагнута над водом у кориту, као и јутрос на језерцету Око, над собом. Загледана кроз шиндалу у Месечев круг, прелазила је рукама по свом врату, мишицама, дојкама, полагао и замишљено, и не гледајући, знала је да је све још увек ту, да се ништа није променило, само да је време протекло. Оно што се и Витомили вечерас отело у погледу – да све ту још увек стоји, свеже, живо, непромењено. И стресе се од те помисли, од тог изненадног додира прошлости, и у трену скоро нестане овог њеног притајеног звездастог расположења.

Скинула је сукњу, закорачила у корито и спустила се у њега. Иако је одувек уживала у оваквим

треницима, у топлоти воде као у свом поновном рођењу, сада је завршила са купањем брже него обично. Обукла је дугачку кошуљу од лана за спавање, и легла поред детета, са неком, већ зачетом, умирујућом мишљу у себи. Нагонски је тражила топлу близину малог тела. Уздахнула тешко. Остала очигу упртих у звездано небо, кроз кров амбара.

Ујутру је устала рано, и идући за својима, корачала уз планину.

Сву пажњу, сву снагу у почетку, по порођају, исцрпљивала је око детета. Подизала је ново биће које је од ње потекло, и у потпуности зависило од ње. Живот који је она даровала и неко ко је први пут, био сасвим, потпуно њен. И гледала је свог сина како под њеном љубављу расте, како је тражи и препознаје, и осетила талас животне плиме и среће, од чега је изнутра заблистала. Иако је посла имала све више, њој права снага тек као да је надолазила.

Била је то поново она њена чувена, али сада зрела лепота. Тамо где је некада био невин девојачки облик, остале су линије исте, али испуњене разбукталом женственошћу. Преливи на челу, лицу и на врховима рамена добили су одсјај месечине, а из целокупне њене појаве зрачило је светлобело, млечно материнство на кожи. Видела је да јој снаха, једина жена у кући, под бременим послова и малог детета на грудима, почиње да се повија. Тако је Стамена

једног јутра, кад никог од мушкараца није било, сишла доле у кућу, и без речи узела да јој помаже, прво послове око огњишта, а потом и све остало. Њене златне руке прећутно су у кући прихваћене.

И сада се, у ливадама, високо над селом, одмах прихватила посла. Чим је дошла, и данас се осећало неко другачије расположење. Кроз ту свечаност у ваздуху, осетила је да желе њено друштво, али, ипак, ако је могла, све то је избегавала. Радила је напорније него јуче, нимало уморна, никада клонула, све до ужине, ни сама не знајући одакле јој толика снага.

А када су сви поседали у хлад, ни тад није стала. Док су њени ужинали, а најмлађи брат је позивао да седне и једе с њима, она узме козју мешину и кратко рече: „Идем по воду“. Девојке су по грмљу тихо певушиле и жаморио је свуда људски говор.

Ходала је полагаано. Пријатно јој је ударао хлад шуме у лице. Осетила је како је напушта нека напетост и празнина. Ипак, оно тамо више није било њено. И као да је тек на овој стазици збацила неку своју маску што јој је притискала лице све време. Подигла је главу и дубоко удахнула свежи ваздух шуме. Осетила се скоро дивно, овако сама, на уском путељку, с мешином под руком. Али испред, поред једног великог столетног дебла, учини јој се одједном, као да стоји неко. Приближавала се не зауста-

вљајући корак, без страха. Није се преварила. На стазу је изашао и одмах стао пред њу млад, однекуд познат мушкарац. Она се лако трже, јер у њему препозна Јаблана, свог несуђеног заручника. Момак, за кога је требало оне јесени да се уда. Великом снагом прибра се, саже главу, и хтеде да прође.

Али, он остаде на истом месту на стази, не дајући јој пролаз и ослови је именом:

„... зар ни Бога више да не назовемо...“

Њој се у трену врати она маска за људе. И поче се освртати.

Али он брзо додаде, да га се не плаши, да ју је видео када је пошла по воду и да је одмах попреко пожурио да је овде сретне. Није могла да говори од потресености како је изговорио њено име. Опет безгласно хтеде да прође, али он је задржа, лако јој дотакавши мишицу.

Стајала је и гледала некуд, као смишљајући нешто силно и дубоко.

„Нисам ја више твоје друштво...“ једва изрече.

Али, он ју је већ посматрао узнесенних очију, понављајући као неку песму:

„Стамена, најлепша си... лепша него икад... знаш ли то?“

Она нагонски хтеде да се отргне, али он сада обе руке спусти на њена, под кошуљом топла, обла рамена и привуче је мало ближе, шапућући неке бе-

смислене речи, о бекству заједно у широки свет, о жељи да буде само уз њу... Она хтеде да скине његове руке са својих рамена и пресече га:

„Никуд! Заборави, Јаблане...“ Први пут га је ословила именом. Била је сада готово у загрљају с њим, са својим рукама на његовим мишицама, у покрету да се отргне. И погледавши га уморним, полу-склопљеним, као месечина очима, додала је:

„Запамти... хоћу да трпим своју судбину. Пусти. Наићи ће ко...“

И склони му руке. Тај њен озбиљан поглед и тон, таман и пригушен, са самог дна њене душе, учини да је он тешко, као откидајући се, али послушно, одмах пусти.

Сагнула се да узме испуштену мешину. И њему се, гледајући је, учинило као да му је рекла да јој опрости што све то није било како су желели. И без поздрава, одмакавши се, журећи што пре од тог места, као да је чула његов повик, да ће је осветити, да ће у тој освети окајати и њу и своју срећу. Без окретања, без речи, погнуте главе, она је одмицала ка извору. Али је осећала, још, његове руке на својим мишицама. Био је то неко кога тек беше заволела. Села је крај врела, напишавајући га рукама, јер више ништа није видела од језераца која су се скупילה и преплавила у њеним очима. Брзо се обрисала лаком ланеном кецељом и осврнула да не наиђе ко,

да је не види и не затекне овакву. Загледала се у кристалну чистоту извора, бистру као и влажан сјај у њеним очима.

Ишли су летима, о летњим свецима, горе на Игриште, где се палио огањ и момци прескакали живу ватру. Тада су ноћи биле најлепше и сва је природа била наткривена плавим звезданим небом. Она је корачала међу браћом, под руку с њима. Била су ту сва тројица: Првослав, Гвозден и Деспот. А горе већ, видела би, како су момци кресали варнице из огњица и такмичили се који ће пре упалити огањ. Девојке су се окупљале под дебелим записним храстом и прво стидљиво, а затим све слободније, заиграле би коло и запевале у њему:

„... Ој у гори, огањ гори... Око огња, коло игра...“

Момци би, такође, у неко доба ноћи запевали, али је њихово певање било више надвијавање са вуковима у близини, у дубокој шуми. Затим би се измешали с девојкама у колу. Сви би се ускоро разиграли, а испод чистог, звезданог неба, рађале су се чудесне тајне привлачења срца. Она је стајала, као неки редак украс, најмлађа сред браће, која су је љубоморно чувала. Са одбљеском огња на лицу, посматрала је коло и била, кажу, најлепша међу девојкама.

И испод тог записног храста, у једној топлој ноћи, уз разиграно коло око огња, где је рука руку потражила у помрчини, док је ватра јењавала, примети-

ла је неку наочиту мушку прилику како је издалека посматра. Није играо и није ока скидао с ње.

Био је то Јаблан.

Тек у неко доба усудио се да јој се приближи. Најпре, њеној браћи, са којима је био вршњак. Потом и њој. Те јесени је и њена снаха Витомила доведена за њеног најстаријег брата. А следећег лета, ту, на Игришту, у полутами, у замамној топлини ноћи и јари распаљеног огња, украдену од себе, од људи, од дањег светла, онда кад су већ сви лудовали, уз записни храст осетила је и она, допустила, први пут, мушки пољубац.

Била је то њихова велика тајна.

И док су јој браћа с поверењем корачала напред, још само тада, она је кроз мрак, у узбуђеним откуцајима заиграног срца, проговорила с њим две-три речи. Додајући јој руку низ стрму стазу према њиховој кући, он ју је пригушено упитао да ли сме да је проси у њеног оца, старог Видана. Само му је климнула главом, гушећи наврело узбуђење. Откинула се. И бринула, да ли ће је отац дати и ове године, сада, када се и у њој први пут пробудила жеља да се уда.

Била су тога лета жита обилна. Али, пре српа беху пожњевена...

Устала је од извора, препаднута, да не приметете колико се задржала. Напунила је мешину водом, ставила је на раме и кренула натраг, међу људе.

Увече је дошла уморнија него обично. Док су стоку напојили, био је већ пун Месец. Дете је окупала, подојила и ставила га да спава. Онда се и сама сручила у постељу, неразодевена. Витомила се поново појави у амбару, носећи вечеру. Али, Стамена само одмахну руком, не подижући главу. Снаха је забринута спустила јело. И упита: „Шта ти је вечерас, кад ни јести нећеш?“ Па увек с неким присутним страхом и зебњом, додаде бојажљиво: „Да те није ко увредио?“

Стамена се уморно насмеши, затворених очију, одрично одмахујући главом. Гледајући је, одахнувши, да је развесели, снаха рече:

„Пре неки дан, кажу људи, откад си горе, па те видели, да нема лепше жене, ни девојке, од тебе.“

Стамена окрену главу у страну, непомицна, готово без икакве животне моћи, само с руком под главом и извијеним белим лактом, и рече, али не само снахи, већ више као себи, склапајући уморно очи.

„На жалост ми, и моја лепота.“

И окрену се потпуно ка зиду.

Витомила ју је посматрала, не могавши тек тако сада да оде.

Када су јој жене врачале, видела је први пут голу лепоту њеног тела. Били су је положили на постељу, без свести. Испочетка није могла ни да лежи

на леђима. Тихо је јечала. Прво су с ње скинули остатке кошуље, а потом и крпе раздеране сукње. Дуж леђа и око плећа имала је крваве модрице. На кичми садрту кожу.

Видали су јој ране, док се она болно савијала под њиховим рукама. Баба-Куса је донела у крчагу пијавице и стављала их на мрке убоје око ребара. Онда је тражила, и одмах добила млаку кожу, тек одране козе. Витомила је помагала уплашено око њих, не знајући, онако бременита, шта ће пре.

Онда су је окренули. Стављали меку кожу и мелеме на угризе до крви, по врату, мишицама, грудима, бедрима... Сећа се, и лице јој је било нагрђено, са изгриженим, натеклим уснама и једном уском расекотином у углу, из које би помало, кад се повреди, прокапала крв.

Лежала је тако немоћна, наузнак, склопљених очију, тихо цвилећи као животиња. Онда су је чврсто обмотали у мокро платно и положили на постељу, покрили лаком ланеном плахтом до рамена, чистом, најмекшом коју су имали.

Данима и седмицама ништа нису могли да јој обуку, нити је могла да се помери без нечије помоћи. Ништа није јела, стално је жмурила, само тражила воде. Понекад би јој Витомила доносила, и подигавши јој главу, давала мало козјег млека.

Данима и ноћима нису је напуштале. У полумрачну собицу улазиле су тетка Сава и она, непрестано се смењујући.

Онда је из ње провалило уједном. У дугим, хладним јесећим ноћима, уз фијукање ветрова, скакала је гола из постеље. Лако ланено платно пало би с ње, а оне су је поново враћале, прекривајући јој груди до пазуха. Отимала се главом и руке су јој држали. Цвилела је и ридала, а сузе су јој као крвави потоци текле. Бунцала је неразумљиве речи, а онда, сасвим разговетно, дозивала своју мајку, умрлу пре толико година, чији је гробни белег био тамо високо горе у баштама, и коју није ни упамтила.

„Не дај ме, нано!“, викала је, а онда ознојена, изморена, падала без свести натраг у постељу. Коса расута и тад је, у бунилу, уоквиравала њено лице и подсећала на њену необичну лепоту. Њени јецаји били су тако жаловити, да су потресали собу и терали жене на плач и на молитву. Тетка и Витомила су је, бугарећи, купале и чешљале, али она као да више није била од овога света.

Онда су најмлађег брата, Деспота, поново послали по баба-Кусу. Да дође и не спасава више њено тело, већ да очисти њену душу, тамо где више никакве траве, ни мелеми, нису помагали.

Горело је огњиште насред земљаног пода, дан и ноћ.

Баба-Куса је стигла са огромним чвроноватим штапом, огрнута овчијом кабаницом, и са тканицом за појасом. Приставили су воду у котлу.

Баба је разгрнула жар, узела мало пепела и угљен, врућ, и дошла до њеног беживотног лица. Пепео посу, а угљеном јој направи знак на челу. И између баба-Кусиног спојеног носа и браде, потекле су чаровне речи:

„Преко поља Устубача, потекле су три велике реке, једна река Огњуша, друга река Подљутуша, трећа река Благуша...“

Онда је баба-Куса открила њене груди, са изгриженим дојкама, и на њима нацртала угљеном срп:

„... Анђел на срце, а вук на траг... Са српом ћу да те исечем, а огњем ћу да те изгорим...“

Витомила је запањено посматрала.

Онда баба-Куса, откри јој и млад, леп, девојачки стомак и на њему нацрта стрелу.

„... Бежи стрело, неустрељена, бежи бољко, побегла у мутну воду, у пуну гору, у тамну ноћ! Сту! Сту! Сту!...“ и хукну као сова.

Снаха се прекрсти.

Онда баци угљевље у воду. Вода запишта као живо биће.

„... Уста Стамена, лака као длака, као кокино перо, чиста као сребро, и ведро ко небо и блага ко мајчино млеко...“

Стаменино лице како да је заиста постајало смиренције, добијајући своје раније црте и изглед. Тако откривена и непомична, лежала је, а из њених груди као да прође један олакшавајући издах, спласнуће, смирење. Остала је склопљених очију и расуте косе.

Баба-Куса је још нешто мрморила, прелазећи рукама изнад њеног тела. А онда, вадећи из котла траве и справљајући од њих мелеме, стављала их је свуда, на све ране по њеној бледоруменој кожи, бројећи:

„... Блага рана као млеко, лака рана као перо, чиста рана као сребро...“

Онда је покрише.

Уз огњиште су потом седеле до касно у ноћ. Влашићи су превалили половину ноћног неба. Погледајући стално у њу, која је први пут уснила мирним сном, дубоко дишући, полегале су свуда по соби, око огњишта, док не сване јутро.

Ватра је догоревала.

Ускоро се Витомила породила, и није више толико често могла да буде поред ње. Непрестано су се и даље око ње смењивале. Витомила би понекад донела своју, тек рођену девојчицу, да је код ње подоји, или би пак, уз неки велики посао, дотрчала тек да провири у њену собицу.

Долазиле су на прстима. После оног баба-Кусиног врачања, затицале су је мирну, и, ако је била

будна, увек окренуту, са главом између саставака постеље и зида. Није говорила ништа. Беше као занемела.

Витомила се сећа да је једном пошла да, док доји своју бебу, буде поред ње. Али, с прага је видела да јој тетка седи крај узглавља. И зауставила се, инстинктивно, да не ремети ту њихову самоћу. А тог тренутка, из тог сакривеног лица, у моменту потпуне свести и неиздрживог јада, провалио је њен јецај, и као из понора зов:

„Тето!“

Тетка Сава јој се одазвала, милујући јој косу.

„Шта, кћери?“

„Дај ми руку.“

И сад је посматрала њене уснуле, понешто уморне, али лепе и опуштене црте лица. Сада је ипак друго.

А тада, као да је гром ударио у њихово огњиште и утулио га. Отац се преселио у чобанску колибу, високо горе у планини. Браћа у појате. Стамена је једнако лежала на истој постељи, у својој собици код прозорчета, са безизразним, стакластим погледом. После оног врачања смирила се, али је из дана у дан све више копнила. Мислили су да неће остати. Постајала је сенка у ланеној кошуљи.

Седела је на постељи, крај дрвеног окна са задепутим босиљком, кроз који је допирао дан. Била је

запала у неку тиху обамрлост. Као да никога није познавала, нити ју је ко интересовао. Снаха би јој прилазила, а она ју је тупо прихватала, више као неко живо чељаде, а не као неког кога је познавала и с ким је некада била блиска.

Ипак, лице јој је добијало поново људско обличје, и неки мир, скоро светачки. Занемела је. Ништа није говорила, ништа није тражила. Није сишла с постеље. Истовремено, свима је то постајало видљиво, тело јој се испуњавало неком новом унутрашњом пуноћом, заокругљењем, које није долазило од ње, а кожа на лицу неким туђим сјајем, са местимичним пегамма. Већ је било веома лако уочљиво, да је била бременита.

Ту уздахну Витомила и сада, гледајући је, заспалу.

Био је то нов удар за село, за огњиште њено. Тетка је тужила кришом, напољу, високо горе у баштама, на гробу своје сестре, Стаменине матере, са усеченим старинским двоструким крстом у камену. Питали су опет баба-Кусу како ту срамоту да уклоне, али је стара одбила и поручила, да девојка то, онако слаба, више не би ни преживела. Нека је, нека отпати своје што мора.

Стигле су чисте и дивне јесење боје. Видели су како се она почела придизати, данима тупо гледајући кроз прозорче са увелим босиљком, на коме је

сунце просипало свој последњи позлаћени прах. Стамена је била као опчињена, и није се померала с постеље, пред тим призором. Витомила би, улазећи и погледајући на њу крадом, видела, међутим, у њеном оку, само равнодушност за овај свет. Стамена би потом, као омамљена од тог златног сунчевог блеска заспала, и спавала би тако дуго, да су се нагињали над њу и проверавали да ли дише.

Онда, једног јутра, гледајући је бистро и право у очи, Стамена замоли од ње, своје снахе, разбој за ткање. То је било тако изненађујуће, чудно, и добро, да се Витомила пренерази, али с тихом радошћу у себи, осмехну се збуњено и одмах јој га обећа. Тако већ исте вечери њена два млађа брата, Гвозден и Деспот, донеше велики разбој за ткање и унесоше га у њену собицу, од којег се у просторији није више могло ни окренути. Од тада, из собице, чуо се само тупи ритам ткања.

Даноноћно, месецима, седећи уз прозорче и гледајући у рад, имајући само светлост од тог парчета дана на окну, или месечину по ноћи, не престајући и не погледајући више то што уради, ткала је, а огормне трубе белог ланеног платна, крпаре и шаренице, почеле су се слагати по поду. Никада она пре то није радила. Никога није ни питала, а вешто је пребирала нити основе и провлачила потку прстима.

Потом је почела да тка све компликованије и веће радове од вуне. Истовремено, под њеним рукама почеле су да се рађају чудесне шаре: по ћилимима су ишле поворке коњића, јелена и петлића, на шареницама је играло коло, преплитали су се и слубљивали листови, цветови и винова лоза.

Витомила се, стојећи дуго над њом, тихо удаљавала, са страхопоштовањем и задивљена њеним непомичним профилем у послу. Заобљење на трбуху постајало је све више видно и срамно, али она готово да од разбоја није ни устајала, нити излазила из своје собе.

Онда је сама почела да припрема и вуну, клечећи на поду, као у некој покори. Бојила је нити биљним бојама, добијајући чудесне нијансе: златножуту, тамномодру, бакарноцрвену... И почела је да тка од вуне прегаче и оне дуге женске хаљине без рукава, што их зову зубунима, које је потом руком украшавала, богато их везући нитима вуне, што их је сама обојила.

Прочула се по тим радовима.

Зафијукали су зимски ветрови. И када снег паде, а вукови почеше да завијају врло близу, браћа и отац сиђоше са стоком и поново запалише огњиште, сакупљени око њега у круг, у муклом ћутању.

И сасвим изненада, једног јутра, када је снег пао тако да је својом белином и чистотом прекрио

све земаљске патње и трагове, са великим, заобљеним стомаком, изиђе из собе и она. Без речи, преузе део послова од Витомиле, и поче радити као да никада није ни престајала, у тој кући, са оном умешношћу и мудрошћу по каквој је била позната и раније. И под теретом бремена, иако се тешко крећући, савршено се сналазила. Сви су прећутно признавали да је тек сада у кући, од када је она води, све онако како је било и некада. Ипак, очекивало се нешто.

Била је пред самим порођајем.

Витомила се добро сећала те вечери. Постављале су њих две, велики чанак из ког су се пушиле *јајле**. Око софре су поседали Стаменин отац и браћа. Јели су сви погнуте главе, дрвеним кашикама, ћутећи. Стамена је пословала око земљаних лонаца кад, изненада, а већ је била крупна и тешко се кретала, незгодно стаде на избочину земљаног пода, изгуби равнотежу и дочека се свом тежином стомака о довратак собе. Ударац је био јак. То се одмах видело по њеном лицу које је нестало у грчу, по стиснутим зубима који су угушили крик.

Снаха јој је брзо притрчала, стајући некако између њих и ње, као заклањајући је од тих погледа, али она се већ била повила за ударом у стомак,

* *јајле* – јело од кукурузног зрна (лок.)

држећи се другом руком за довратак. Чело јој је било орошено знојем. И у занемелом муку, отац изненада устаде.

„... Ти...“ рече, али не изусти „кћери“...

„... Ти овде више не можеш остати...“ Као згромљени, сви су седели погнутих глава. Са тешком муком пробијале су се његове речи, када настави: „Ето ти горе амбар, па горе буди... Они ће ти помоћи...“ и показа на браћу. Потом се сручи, оборене, седе главе, на дрвену клупу. Стамена, још увек долазећи к себи од ударца, као да ништа није чула. Снаха ју је грчевито држала за руку, тим чвршће, што су се очеве речи јаче забијале у њих обе.

Затим, сећа се, она се још увек погурена, притискајући руком ударено место, прибрано, одмах окрену у мрак своје собице. Ничег посебног није било на њеном лицу. Само су њих две свечано и ћутке, као по неком договору, купиле њене ствари у резбарену шкрињу, и у завежљаје. Чак, као да се олакшала неког терета, том очевом речју, пресудом, Стамена је мирно клечала и пажљиво слагала, све оне шаренице и ћилиме што је те јесени изаткала. Као да је слутила да ће јој тако брзо све то требати. Снахи би и сад задрхтала брада, сећајући се тог њеног изласка из куће, са девојачком спремом, као неких уклетих, девојачких сватова. Без песме и без речи. Са бакљама и по смету. Она је заплакала. Стамена није.

Гледала је сада по овом утутканом простору, који је тако изненада добио своју душу, на ове застрте зидове, ову постељу и на њено заспало лице. Тик уз њу, спавао је њен мали син. Сећала се ступања у њихову кућу, као своје посебне благодети и среће. Све што ју је у новом дому дочекало, било је као у причама што народ казује. Понос куће била је њена лепа заова. Браћа су прећутно обожавала своју сестру; планирало се, уз песму и шалу, за ког ће тешка срца да је удају. И живот је Витомили потекао у новом дому као да га никад није ни мењала. Али, Стаменина несрећа потом, постала је и њена. И зато, никада после није могла, ни хтела, да одвоји себе од Стамениног удеса. Он је био и њен.

Сећала се, до ситница, и тог Стамениног порођаја. Беше у том сећању нечег потресног, и лепог, нечег што се лако не заборавља.

Била је превалила поноћ. Ледене звезде блистале су на небу, иако је рано пролеће већ било дошло. Ватра се разгорела, вода на огњишту се пушила. Тетка Сава је већ седела поред ње, баба-Куса, по трећи пут позвана, такође. Осећало се да је порођај близу.

Стамена је лежала на својој постељи. Очи су јој биле склопљене, а лице орошено знојем и некако изненада, после много времена, букнуло неком здравом, руменом бојом. Косу су јој свуд унаоколо

расплели, да се лакше ослободи терета, како је рекла тетка. Дисала је убрзано и понекад отварала очи и подизала их према њима трима: не молећиво, већ страшно послушно и као са питањима у њима. Била је разголићена, и лепа у тој беспомоћности, са откритим ногама које су беласале при одсјају ватре. Витомила је села поред ње.

Кад би болови наишли и постајали јачи, Стамена би стегла њену руку, али убрзо је пустила све и ухватила се за дрвене оквире лежаја. Није јаукала. Њено је дисање постајало све убрзаније, а капљице зноја на челу и по грудима, све крупније. Па и у тој муци и боловима који су тражили сву њену снагу, она је осветала у својој ранијој лепоти: забачене главе и распуштене косе, груди окупаних у зноју, у бурном дисању, са откритим ногама, држећи се за постељу, у узбудљивој борби за нови живот који се развио у њој и желео да изађе.

„Не... могу више...“, чуо се одједном издах из њених уста. Тетка и баба-Куса су је бодриле. „Хајде, чедо, још само мало...“ Чинило се да је у моментима остајала без ваздуха. И у неком очајничком покушају и дивљој потреби да све прекрати, једном руком нагло растрга блузу на својим прсима. Указале су се груди набрекле од млека. Али, ове две јој нису давале да се одмори. Поново су наилазили болови, али сва њена снага, као да се ломила овде.

Баба-Куса одједном погледа у Витомилу, и нешто се досети. Рече јој да она као најмлађа, најјача, узме породиљине ноге на своја рамена. Био је то стари, опробани обичај, за теже порођаје. Витомила одмах послуша. Сада су се све три улиле у њену борбу. И с крајњим напором, али животињски силно, беба крену, и Витомила, једва одржавајући равнотежу од терета на својим раменима, угледа наједанпут на плахти, у плъуску крви, једно ново биће, које дочека баба-Куса и српом му пресече пупак. Затим га плъесну и оно заплака. Све је то било тако изблиза. Витомила јој је пажљиво спустила ноге, склонила крваву плахту испод ње, подметнула другу и пришла јој. Иза леђа је чула теткин благослов: „Син је. Нека буде и материн осветник.“

Стамена је лежала немоћна, откривена, без снаге да се срами. Док се тетка бавила бебом, баба-Куса ју је опасивала вуненим појасом испод стомака, добро га утежући каишем, да породиља не добије *крућове*. Затим јој је прса намазала белим луком, а у врата амбара заболо нож против *џморе**.

Насред собе весело је пуцкетала ватра. Стамена их је све гледала захвално, са нечим просветљеним у очима. Ништа није говорила. Очи су јој се склапале. Онда је тетка узела бебу, већ окупану и повијену, и предала је Витомили:

* *џмора* – у значењу мора (лок.)

„Ти имаш већ чедо, ти и ово прва задој. Запамти, ти си му од сада заувек помајка.“

Док га је дојила, њих две су већ припремљено дрвено коританце напуниле зобеном сламом, у њега ставиле јастучић и стару прегачу, поврх белу плахту и још једну белу крпу, као пелену. Кад беба заспа на њеним грудима, узеше је од ње, ставише у корито и покрише малом плахтом и шареницом од овчије вуне.

Витомила је пришла породиљи.

Стамена је спавала просветљена, попут анђела, са лицем које је било понешто бледо, али преливено неким унутрашњим сјајем. У њему је тада Витомила видела много. И од тог тренутка, као да јој се вратило све њено здравље. Спавала је спокојно, дубоким сном, као после неке дуготрајне, тешке болести, које се коначно ослободила.

Пришла јој је и тетка, са коштаном чешљем у руци, полагаано ставила њену главу у своје крило и почела да јој рашчешљава и потом сплиће дугу, валовиту косу, оне необичне боје, коју народ зове руса, и која је добијала посебан, црвенкасти одсјај у пламену ватре на огњишту. Стамена је од тога још као блаженије уснила, са смешком на лицу, какав одавно није имала. Скоро из часа у час, могла се на том лицу видети надолазећа снага, чиста и бистра као неки зарушени, па поново очишћени шумски

извор. Цела соба је светлела од ње. То приметише чак и њих две, седећи око ватре и одмарајући се.

„Е... проклети некрсту... шта нам учини...“, отело се тетке, али није завршила. Баба-Куса је царала штапом ватру, а Витомила љуљала коританце са бебом.

Од онда је Стамена таква, каква је сада. Никада о томе нису разговарале. Много тога Витомила се никада није ни усудила да је пита. Али, прећутно је осећала њену захвалност, и за ту ноћ, и за много пре и после тога што су њих две поделиле. Тог јутра, по порођају, чувши за нећака, само је најмлађи брат крочио у амбар, преко прага, и под главу дететову, однекуд извадио и ставио *жућака*, пожелео му срећу и брзо изишао. Сестри није ни пришао, али је она знала да тако и треба. Стидела би се. А овако му је била захвална, осмехнувши се само бледо, уморно и мило, кад ју је погледао излазећи.

У том моменту, дете се промешкољи и закењка. Стамена се муњевито трже и отвори очи.

„Ти си ту, још?“, прозбори и устаде. Тад виде да је заспала обучена. Приђе сину и узе га нежно у наручје.

„Мало сам остала, замислила се...“ као одсутно одговори снаха. Стамена не упита ништа, али ипак рече: „Брат ће се љутити.“

Расповијала је дете.

„Неће. Они су сви вечерали и одавно полегали.“
И уместо тога, изненада рече: „Видела сам те како из пламена, низ лестве бежиш, Стамена...“

Стамена се узнемирено трже, остави дете и окрену јој се:

„Зашто ми то причаш?“

„Хтела сам толико да ти помогнем...“, рече снаха тужно и окрену се да пође.

„Чекај!“

Стамена је донела голо дете у наручју до ње. „Немој да идеш.“ Осетила је да овог момента не може да остане сама. И да се то надовезује на њено данашње расположење, од кога јој је све, када је ушла вечерас у свој амбар, изгледало као туђе.

„Немој, молим те, да одеш“, поновила је и додала: „Испричај ми све. Све што ја не памтим. Морам да знам.“

Стамена је, погнуте главе слушала, повијајући синчића.

А Витомила се, као у заносу, изненадном растерећењу, сећала гласно, онога што је видела...

Њене беле робе у којој је њој, Витомили, претешкој од бремена под срцем, помагала да се испне до прве косе, стално се осврћући, док нису измакле из башта, где се Витомила сручила у први грм.

„Ја не могу више...“

„Мораш!“

„Иди ти, Стамена, ти можеш побећи...“

„Никуд без тебе!“ сећа се добро тих речи.

Онда, иако је видела прве пламенове у селу, Стамена изненада рече да мора да се врати у штале, да пусти затворене краве, тек отељене, које су доле остале.

„Морам, све ће изгорети!“

„Не иди!“, викнула је за њом Витомила и поново се придигла, онако тешка, али је Стамена лаким скоком већ била доле у арману.

И онда, сећа се, као да се само то чекало, на путу, у трену, створише се први коњаници, много њих... шарени, страшни, лепршави, брзи, са животињским кожама које су висиле низ седла и ударале о коњске сапи, уз дивљачку дреку, прескачући убоге тарабе и бацајући угарке у кровове штала и кућа.

И видела је њу, Стамену, како је само успела да утрчи у шталу из које су ускоро излетела прво телад, па краве, преплашено мучући, цилитајући се и дозивајући телад... Али се Стамена није појављивала. Витомила је трљала очи да је види, да изађе, да дође! Онда, један од коњаника у пролету, завитла бакљу и на њихову шталу. Сећа се Витомила да је тад вриснула. Ватра је у трен упалила сламни кров, а густо дим је покуљао у небо. Витомила је покрила шакама очи.

А кад је склонила руке, виде одједном њу, Стамену, како је из дима стрчала низ лестве штагља где се склонила, задигнуте беле сукње, још белјих ногу, држећи мараму на носу, кашљући од дима бучно, с косом са које је нестало уплетњака и која се дивно разлепршала испред пламена... Тад Витомила угледа како се од три коњаника која су стајала на путу и чекала остале који су били у пљачки, један изненада одвоји и нагло мамузајући коња, прескаче дрвену ограду и у галопу поче да је сустиже. Витомила се онесвестила у кржљавом склоништу грма.

„То ти никад нисам испричала, Стамена...“

„Ни ја, много тога теби, Милунице.“ Тако ју је прозвала први пут, када им је као невеста крочила преко кућног прага. „А ни себи...“, додаде тихо, гледајући некуд замишљено.

С дететом у наручју, испраћала је своју снаху кроз авлију. Доле у кући, већ давно су била утрнута сва светла. Али месец је грејао, округао, пун и топао.

„Знаш да ме је данас на путу зауставио Јаблан...“, изусти, али прекиде. И одмах потом, замоли снаху: да сутра она остане код куће, а да Витомила иде горе, у ливаде. И нека јој донесе своју девојчицу, малу Винку, да је чува, коју од рођења није скоро ни видела, ни упамтила.

Вратила се у амбар.

Изнела је храну псу. Месец ју је дочекао огроман, уштапски. Није јој се улазило натраг, па зато остави отворена врата амбара. Врућина је била ноћна, летња, са лаганим струјањем ваздуха. Стајала је на прагу, лако ослоњена руком на довратак, загледала у Месечев колут, на чијем се пуном кругу, јасно оцртавала њена фигура. Ушла је у амбар. Посматрала је на постељи свог синчића, са раширеним ручицама, само преко стомака прекривеног, како спава. Скидала је замишљено кошуљу. Месечина се преливала по њеној кожи. А она је први пут прелазила рукама по њој, дозивајући нешто у местимичним, финим додирима. Тамо где је њена снаха завршавала, њено сећање тек је почињало.

Види га пред собом.

Обневидела од дима, засузелих очију, чувши у ушима само коњски галоп, утрчала је право у њихов дрвени вајат, на врху авлије. Као заплашена срна, прибила се раширених руку и дланова чврсто приљубљених за дрвене облице вајата. Он, страшно дишући, заклонио је светлост дана на малом отвору врата и направио мрак. Какав је био? Стар или млад? Лица му се ни сад јасно не сећа.

Закорачио је. Она је инстинктивно, длановима, повлачећи се у ћошак, опипавала по дрвеном зиду, тражећи нешто чиме би се бранила. И одједном, срце јој је готово кликнуло од радости: корбач за стоку, окачен о дрвени клин. Муњевито га је скинула.

„Не приближавај ми се, Турчине!“

То је са таквом силином и мржњом рекла, да се он заустави, али само да би се силно насмејао и закорачио поново према њој. И у том тренутку, размахнула је по ваздуху. Фијук коже, и сенка се повила за ударцем.

„Кучко проклета!“, као да је чула, и већ је покушала да искочи из овог мрака и клопке. Али тад су његове обе шаке, којима је покрио лице, у трену шчепале њене руке са држалом корбача. Видела је тек сада, изблиза, и само се тога сећа, његово ужасно, надуло, криво око. Пустила је нагло држало, које је он зграбио и бацио, тако да је лупило негде о зид, и силно се отргла његовој шаци. Толико снажно да му је у руци остао комад њеног рукава.

Сва преплашена, прибила се уз облице вајата, инстинктивно покривајући руком своје голо раме, које је севнуло у помрчини. Код њега више није чула дисање, него хропац. Панично је погледала ка излазу. И та ју је, јасно видљива намера и жеља, издала... У моменту, кад се сва устремила ка том спасоносном отвору дана из ове ступице, он јој је великим скоком препречио пут, сјуривши се негде у њен струк, стегавши је гвозденим загрљајем. Почело је ношење по полумраку просторије.

Тргла се од тог сећања.

Брзо је пришла свом синчићу, тако полугола, прививши га на груди, меко и топло. Малишан је

кроз сан, осећајући мајчину топлоту, одмах устима потражио сису. Задружила га је на месечини, стишвајући неки настали немир у себи. Замишљена, пригрлила га је грчевито, чвршће него икад. Њихова два топла тела оцртавала су се на отвореним вратима амбара, на крупном кругу Месеца.

Ујутру је устала пре сунца, пометала хлебова у зидану пећ и испратила своје у планину. Овог дана желела је да остане сама, да јој нико не види лице. Деца су јој се мотала око ногу. Њен синчић гегуцкао је поред ње. То су били ретки тренуци да га тако виде напољу, на авлији. Нерадо га је показивала, често би га и стидљиво склањала када би се сувише примакао капији на путу. Али, он сам је привлачио пажњу: онако црнопут и мио, неретко је, појавивши се на дну авлије, привлачио сваког ко би прошао поред њихове куће, па би многи застали и мало се преко плота забављали с њим. Стамени је то било непријатно и најрадије би онда она високо горе у авлији била као забављена неким послом. А ако би се и сама затекла с њим доле код капије, па је нека жена нешто добродушно приупитала за њега, она би јој кратко, и као са страхом и снебивајући се, одговарала.

Говеда је истерала у планину и вукла је ведро воде за кућу и свој амбар. Путешком јој је било лак-

ше да препречи башту, али онда је морала да прође поред вајата. Никада од онда, она ту више није прошла. И сада је хтела брзо да заобиђе то место, али одједном застаде, и погледа. Пред њом су лежали остаци изгорелог дрвета. Згариште. Отац и браћа су вајат сами, после тога, до темеља спалили. Касније су поред њега подигли нови, од жутих, тесаних облица. Стамена сада спусти ведро и стаде на праг, камени, једино што је од старог вајата остало. Загледала се у његову помрчину.

Бацио ју је на сламарицу.

Толико снажно да је у тренутку остала без ваздуха. И склопио се над њом, приковавши јој руке изнад главе, својима. Покушавао да је љуби. Повративши се од страховитог ужаса и гађења, окретала је главом лево-десно, бранећи се сваким делићем тела. Била је полуокренута од његове тежине и још је мислила да ће се спасити. Онда је у моменту он с обе руке снажно растргао њену блузу. Пуцад су попуцала, а на њене откривене груди пале су његове обе шаке. Тад му је, ослобођене прсте зарила у лице, право у ону краву бразготину. Ту се даље ничег не сећа. Пукао је ударац од ког је обневидела, а у углу усне осетила танак, слан, млаз крви. Тонула је у мрак, са рукама које су још биле испред, осећајући истовремено жесток дах на свом врату и болна стезања дојки.

Отресе шаком, као мору, са чела избио зној. Окрену се и поново узе ведро. Спущтала се брзо кући, видевши тетку која је долазила да причува децу.

Полако је паковала мобарима ужину. Све је пажљиво слагала у корпу коју ће носити на глави. Примицало се подне и на каменитом путу од жеге је пуцао камен. Изнела је корпу, затворила тарабе и упутила се комадом пута пре него што ће скренути у ливаде. Сунце је било насред неба и пржило немилосрдно. Све је усахло и све се некуд склонило. И баш због тога, на путу су се јасно уочавале како иду према њој, две прилике: једна на неком марвинчету, друга пешице. Пешака је одмах препознала. Био је из села. Управила је поглед у своје кораке до тог сусрета. Није волела да никог среће, поготово не непознате мушкарце на путу. Но, кад је пролазила већ покрај њих, смерно, гледајући у земљу, са корпом на глави, назва им Бога. И под теретом била је стасита, са белим истакнутим струком, заврнутих широких рукава од којих се један, на руци што је држала корпу, свукао, откривајући јој пуну белину мишице. Беше јој непријатно због нечег и журила је да што пре прође. Зрак је био тако лелујав од јаре, да је иза себе јасно чула разговор: да овај на убогом марвинчету, ко зна из ког села, распитује за њу – чија је то, тако *лијепа цура*... И да овај, њихов, уз уздах, одговара нешто, што она није више могла, а ни

желела да чује. И зато је убрзала корак. Али, осећала је, по звуку копита, да се овај на коњићу више пута окренуо за њом.

Скренула је ка ливадама, идући благим успоном. Овде није било људи. Пријала јој је свежина шуме, и самоћа. Застаде мало да се одмори, наслоњена на храстово храпаво дебло, милујући му кору руком, загледана у траве испод себе.

Повратила се из ошамућености и осетила голи додир с њим. Још се отимала дивљом снагом, покушавајући да се окрене. Али, он већ сасвим нестрпљив, режећа звер, у трену, лежећи на једној њеној ноzi, раскину јој стиснута колена. Целим телом се извила и још је бежала од њега, задихано, са сузама очајницама, стигавши главом до зида вајата и не имајући више куд. Његове гвоздене руке, на њеним голим раменима, сада су је страховитом снагом притискале и повлачиле доле, ка себи. И видела је да је крај...

Отела се од стабла, узела корпу и убрзала корак. Из шуме се назирала чистина. Сад јој је пријало што се у близини чуо људски жамор.

Горе су је дочекали жељно, са узвицима. Постаљала им је ужину да се што више радују и да не примете колико је сетна. Није докучивала од чега су сви били толико добри према њој. Свако је тад, у ватри и од ордије, изгубио неког свога, најдражег.

Срећа је што су исто овако били горе велики жетвени радови, па их је мало остало у селу. Међу њима и она, као жива опомена свима... Да се чувају сваког топота коњских копита.

Волела је када види да је корисна. Сипала је свима редом ракију, резала хлебове, мало говорила. Ту је, у близини, био и Јаблан, али га није ни погледала. Снаха ју је питала да ли да и сутра овако поделе посао, а Стамена је одговорила да би и сутра она радо остала код куће. Покупила је судове, оставила их по страни и прихватила се трозубих дрвених рогуља. И до самог заласка сунца радила је као у сну, а онда пре свих и пре сумрака, пожурила кући да зготови вечеру. Сада је попреко газила низ пропланке, одакле се врло брзо назирала њихова кућа.

Журила је ка свом амбару. Затекла је свог синчића, кога је тетка била успавала, пробуђеног, како је сам устао, и већ дуго плакао седећи на постељи и гледајући на врата. Очи, блиставе од суза, одједном се прелише радошћу када препозна мајку. Његов плач се постепено претворио у испрекидане, утишавајуће јецаје. Али, и она, нечим савладана, знојава од журбе, клече, притиште га, и сама крај њега заплака.

Једино куда су њих двоје одлазили увече, била је теткина кућа, високо горе у баштама. И ове вечери, као драг призор оку, светлело је тетка-Савино

огњиште. Стамена је ушла, са дететом у наручју, заогрнувши косу и рамена лаком ланеном марамом.

„Ти сигурно, кћери, ниси ни вечерала?“, питала је тетка, распирујући ватру. Звала ју је „кћери“, откад Стамена зна за себе, иако је имала своју женску децу коју је давно поудала. Волела је Стамена да слуша теткине речи, онај фини жубор њеног гласа у причама, њена *сјетивања* која би увек, уместо мајчиних, као неку светињу слушала. У теткиној кући наплавлјивало ју је оно расположење и чар спокојног детињства, када се мирно могу склопити очи и наслонити глава на нечије крило. Све ју је овде подсећало на нешто далеко и давно, недирнуто и драго, на материне нежности које није ни упамтила.

Велику бригу и љубав показала је тада тетка за њу. И једина је с њом о томе говорила. Па и сада је нудила да она са синчићем пређе код ње. И Стамена је повремено помишљала на то, али јој је тешко падала свака промена. Тако је тетке и сада говорила: једва је саставила овај неки свој живот, да је треба пустити да прође још мало времена.

Али, већ види, рече, као на длану, читав свој будући живот. Зна врло добро да је и ово привремено, овај њен амбар, да ускоро можда ни у њему она неће више имати места. Браћа ће се сва поженити, изродиће децу. Већ је нешто начула и о женици средњег брата, Гвоздена. Ни њен рад неће више бити

довољан, ни толико важан као сада. Биће пуно нових руку. А она ће полако старити и посустајати. И да она и њен синчић, нарочито он, неће заправо имати ништа. Она ће и даље радити, неће жалити себе ни своју снагу за њега, а и за породицу, ако у њој остане. Амбар ју је, рече, свему научио.

Тетка је пажљиво слушала и нуткала ју вечером, са оним познавањем и дубоком љубављу какву више нико није имао за њу.

„Када је Бог испробавао жалост и тугу на земљи“, поче тетка тихо, „испробавао је шта је може издржати.

Метао на дрво, дрво се осушило.

Испробав’о на води, вода преса’нула.

Метао на камен, камен се расп’о.

Кад је, божемопрости, испробав’о на човеку, човек је све издрж’о.

Тако и ти, кћери. Ја најбоље знам шта си све препатила. И ти си своју патњу издржала. Теби је ред сада, јер по реду све иде, да мислиш и на своју срећу.“

Онда јој је тетка, као узгред, причала неке новости из села: како се свет опет за њу интересује, како пропитује издалека, како се спомиње њена иста лепота, чак удаја...

На то Стамена одречно пресече главом по ваздуху. Одлучила је, рече, да то никада не учини.

Није споменула све те погледе и сусрет с Јабланом на извору. Већ се, рече, навикла на овакав живот, помирила, какав је, да је, њен је. На срећу и не помишља. Други јој живот не треба. Одлучила је да отрпи своју судбину, да ради што може више, јер јој то и највише прија, и да, ако буде могла, свога сина подигне онако како буде најбоље умела, кад га је већ на свет донела.

Тетка ју је пажљиво слушала и посматрала. Рече, да она, Стамена, сигурно најбоље зна шта ће даље чинити. Али да треба да зна да је њен садашњи живот далеко од оног који она заслужује.

„Чудне су биле суђенице на твом рођењу, кћери“, уздахнула је. „Твоја велика лепота дозвоља је нама свима и велику несрећу. А таква лепота не иде без љубави. И ти је заслужујеш.“

Потом јој је тетка још говорила: да је Стамена и поред свега стекла опет леп, частан глас о себи, да је окајала што је имала, да ће и свог сина отхрани-ти... Али, да је грех што себе толико сатире, да је толико тврдоглаво, против себе... Да она види у њеном намерном, исцрпљујућем раду, и понекад у цртама лица, тај опасан траг неког кажњавања саме себе.

Да неће ништа да јој саветује, али зна сигурно да је грехота да живи тако. Да је брине што је сама некако стала на пут свом даљем животу, можда и срећи.

„Твоја лепота заслужује љубав“, поновила је тетка, већ други пут, ове вечери. „А видећеш, брзо ће проћи и та младост и та лепота коју сада имаш. Рад ће те брзо испедити и онда нећеш имати заиста више ништа. Сад си привлачна, сад те сви гледају. Онда ће стварно проћи све.“

Иако се нешто бунило у њој, ипак су ове речи Стамени падале као благи мелем на њену опустошену душу. Била је тетки прећутно захвална за те речи. Оне су проналазиле давно зарушене путеве до њеног погаженог самољубља и будиле неки пријатан осећај давно заборављене, првобитне чистоте и радости.

И у дубоку ноћ, док ју је тетка пратила, светлећи јој запаљеном лучи до краја баште, Стамена ју је на растанку, са заспалом сином на рамену, слободном руком први пут чврсто загрлила и пожеле-ла јој лаку ноћ.

Месец је провиривао кроз кров амбара, а она је лежала будна, у лакој ланеној кошуљи, широм отворених очију.

Зна све, како не би знала! Сваки детаљ јој је у памети, жив, у стравичној јасноћи.

Да ли је крикнула?

Да, то је био њен крик, кога тада није ни била свесна. Мркла јој је свест од тог бола, у најскровитији, најосетљивији део њеног бића, а удари у обли-

це враћали су јој се у теме. И осећала је да је крв капала.

Устала је из постеље, узнемирена, и да не буди малога, полако изашла напоље.

Погледала је у Месец, да види колико је прошло од поноћи. Псето је пришло, умиљавајући јој се. Села је на праг. Дуго је тако седела, посматрајући чисто небо са јасним звезданим јатима.

Била је прикљештена, немоћна, на дну своје беде. А он је распомамљено, осветнички и разјарено разносио даске постеље под њима, и слама под њеним телом претварала се у плеву. И није престајао ни кад се све завршило. Јер, тек је онда, упијен у њену мекоту, почео да цепа све остатке белог ткања с ње и да је бесомучно љуби угризима. Већ сасвим узалуд, она је пружала испред себе своје руке, са окрвављеним прстима. Није могла спасти од угриза пред његовим распомамљеним оком, ни једно отквивено место свога тела. Најзад је престао.

Лежали су мокри од борбе. Она, без знака живота, без покрета под њим, не желећи да икада више прогледа. И када ју је пустио, тешко дишући, она се тихо, склупчано, окренула у страну. Из ње су се отимали испрекидани уздаси, са понеким продорним јецајем. Мислила је да је сада све готово. А није ни слутила да је тек почињало. Оно, чега никада до сада није смела да се сети.

Устала је с прага.

Стајала је, притиснута сећањем, обасјана Месецом. Да ли је то себи нешто признавала, што је дуго, болно, неочишћено притискало? Онда одвоји главу од довратка, и помисли на сутрашњи дан. Погледа у звезде да види какво ће време бити сутра. И, улазећи у кућу, поново се сети тетких речи: „Млада си, лепша него икад... Твоја лепота заслужује љубав...“ Уздахну. Леже у постељу, поред малишана, дуго загледајући његове црте лица.

Тог дана је, ћутљивија него обично, али брзо и прибрано, обављала све послове. Деца су јој се мотала око ногу, а тетка је дошла да узме ужину коју ће однети горе. Увелико су почињали дани жетве. Стамена ће од сутра ићи горе, а снаха ће остајати код куће. Тетка Сава је понела корпу на глави, а она је успављивала децу у кући, кад се на вратима појави сенка.

Осврнула се. На прагу је стајао стари Кузман, удовац са троје деце, са дна села. И он је преживео онај покољ, сети се, и прође је нешто нелагодно. Шта ли хоће? Он назва Бога. Упита, да ли може да уђе.

Стамена га мало невољно пусти да седне. Док се окретала да се снађе где њени држе ракију, да га понуди, осети и не допаде јој се, како је овај човек гледа. Зато, да све то прекрати, упита: „Којим добром, чича?“

„Чича!“, упрепасти се он. „Ја ти долазим у кућу као просац, а ти мени ’чича’!“

Она осети страховиту нетрпељивост и раздраженост, ретку код себе, коју сада није савлађивала: „Као просац! А кога да просиш?“

„Тебе да питам, ако хоћеш да пређеш код мене. Ничији ти благослов не треба. Ја имам троје деце, ти једно, нек је и турско, примићу га и хранићу...“

Она никада није била груба, али сад цикну љуто, и показа му руком врата, изговарајући речи које јој никада досад нису падале на памет.

„Чекај, лепотице...“ бранио се он идући ка излазу. „Ти се не мореш боље удати... А да знаш, ја имам највише права на тебе... Ја сам те први нашао у вајату, ја сам те голу подигао с пода и узео у наручје... пренео у кућу...“

Она зграби први земљани суд којег се домашила и баци се за њим. Крчаг удари у дирек и распрсну се, а од комада што се разлетеше свуда, он закри главу и избеже у авлију.

„Размисли, не охоли се...“, понављао је, „...ја те највише заслужујем...“

Осећала се целог дана као да ју је неко укаљао, и то крављом балегом. Беше јој сад криво што је у овај радни дан остала код куће.

Ето, зашто сам остала. Боље да сам ишла горе у жито, него ово.

И осети одједном неке окове око себе, како је све више стежу, да јој постаје неподношљиво све, куд год да се окрене.

Тетка је затече страшно утучену. Стамена јој исприча укратко. Тетка је поче тешити мудрим речима, да не прима све тако к срцу, да ће му она запретити, а и браћа...

Стамена ту панично ускочи, да браћу у то не уплиће, да је њима доста свега.

И први пут је упита гласно о томе, погођена.

„Је ли истина, нано?“, звала ју је често наном, уместо мајке.

„Јесте, несрећа...“ признала је тетка, „...он те је први нашао. Како је преживео, како је тамо затумарао, нико не зна. Била си без свести, некуд си кренула... Нашао те на поду и донео овамо у кућу. Ми смо сишли, твоја снаха, ја и мој човек. Витомила ме све вукла за рукав, сиротица...“

То је било страшно. Свуда огањ догорева, мук стоке, лајање паса, дим и лелек. Ваша кућа је случајно остала поштеђена, и ова наша, горе у баштама, исто, а остале, уз пут, све запаљене. Неке, срећом, нису изгореле. Што су нашли живо то су посекли, неколико дечака одвели са собом, и ето, ти се задеси... Прошли су као олуја. Ни најстарији не памте тако. Знало се да могу наићи, да су ужасни, али се није веровало...“

„Сина ми вратите, проклети...“, као да је чула, у вајату, у мирису паљевине, нечији женски крик.

„Ови што су избегли“, настављала је тетка, „јавили су нама горе, у житу. Снаху твоју смо нашли под грмом, онесвеслу и онемоћалу. Ускоро се, пре реда и породила. А сви наши мушкарци, знаш, били су горе у колибама и код млинова, данима. И ни смо смели да сиђемо, јер су се били дуго забавили у селу. Видели смо онда ражњеве и поклане овце, преврнуте шкриње, разбацане шаренице. Све друго је однесено. Јада и понижења сваке врсте! Твоја браћа и отац, из млинова, дошли су тек после два дана. Ми смо до тада бдели над тобом. Они нису ништа знали шта се догодило. Ја не знам ко је твој оцу рекао за тебе. Ја му нисам смела...“

Стамена је и даље слушала тетку замишљена, као у сну.

А тетка је настављала.

Да се отац на силу пробио кроз народ да је види, а да му нису дали јер је било срамота. Сва је лежала у бунилу, без свести, покривена само до груди, голих рамена и распуштене косе, са видним траговима нанете срамоте на себи. Било је зазорно, али отац се пробио, све их је разрушио око себе и онда застао укопан крај њеног узглавља. Ништа није рекао, ни један покрет направио, ни израз на лицу није променио – као да се окаменио. А онда само, ка-

жу, окренуо се, и као посечен па онда поново састављен, изашао.

Осећајући њено питање у ваздуху, тетка настави.

Да Стамену не треба да боли то што се после отац двапут онако страшно понео – од огњишта кад је отерао и када је ханцар на унука потегао. Да га разуме, да је тад тако морало бити. Али да је он њу, своју јединицу и мезимицу, највише волео. Да се поносио њеном ваљаношћу и лепотом. Да је већ три јесени, можда то Стамена и не зна, а можда и зна, одбијао ваљане просце издалека, само да би је што дуже задржао у кући. Да му је била радост у оку и спомен на њену мајку, исто тако лепу, коју је давно однела чума. Да је наследила њено обличје и лепоту, а од њега стаситост и нарав. И да је он, можда најстрашнију патњу искусио, страшнију можда и од њене, као отац. И да препусти све времену, да ће време све, па и то, залечити.

Испратила је тетку до врха башта и вратила се сама у кућу, замишљена.

А док је сено, док су штагљеви и кровови горели, док је падала крв, шта је она радила?

„Боже, како ће се ово завршити?“, завапила је уједном.

Сунце је на заласку преливало сву околну природу светлим и бистрим бојама. И, ослоњену на довратак куће, изненада ју је савладало то сећање,

тако живо, тако снажно, да је немоћно спустила главу на прегиб лакта, заклонивши чело од нечег, док јој је лицем прешао прелив лаког руменила и изнутра пробуђене лепоте.

Јер, он ју је беспомоћну, поново почео љубити. Али то више није било окрутно задавање бола, већ као неко чудно дозивање и буђење из мрака у који је била запала. Сада, када је коначно сломио њен отпор, палу преко његових руку, љубио ју је пољупцима њој потпуно непознатим, сулудо, зналачки, урањајући сав у сласт њене голе пути. Па и тад је још можда хтела, пожелела да се склони, да се брани, да крене некуд руком, али се све више и потпуно препуштала томе што се догађало са њом. Љубио ју је, идући дуж њеног тела, по кожи која се без њене воље угибала под тим пољупцима. И осетила је, да се нешто чудно догађа, да ће се нешто чудно догодити...

Прену се. Они ће доћи из жита. Деца су се играла на авлији, седећи код плота. Вечеру је зготовила, само треба Витомила да је постави. Стока је мучући силазила са планине.

Сутон је освајао околне врхове.

Њих је дочекала и одмах, са малим, повукла се горе, у амбар.

Ноћ је била само њена.

Преповијала је свога синчића, који се расположено играо, пружајући јој увис ручице и ножице.

Био је, као и она, најрасположенији после купања. Раскопчала је кошуљу да га подоји и легла поред њега. Али, њеном малишану се није спавало. Сада се разиграо. Ставила га је на свој стомак, да тако се ди, смешећи се његовом чуђењу, гугутању и неспретности у новом положају. Ово су били само њени тренуци. Оно од чега је саставила своју једину, малу срећу. Нико јој ово није могао одузети. Њих двоје су се савршено разумели и осећали.

Седела је на постељи, дојећи га потом, на месецини, која је нестварно осветљавала ова два усањена, приљубљена бића. Дете се убрзо умирило и заспало на њеним грудима. Полако га је спустила на лежај, а сама се окренула према ватри. Скинула кошуљу и задржала је у рукама. Остала тако, обасјана пламеном.

Да, почела се осећати чудно, пробуђено.

И онда, оно што никада себи, ни у најмрачнијем кутку подсвести, ни сна, никада није смела да призна, то што ни сада не прихвата да је било, да јој се заиста догодило.

Заклопила је очи рукама и клекла на земљани под, крај постеле.

Он ју је миловао изломљену, све луђе љубио, и она је растопљене снаге, сада хтела да се брани не од бола, него од нечег опаснијег, што је претило да ће се догодити. Јер, он је сада, нежно задржавајући

њене руке, ишао све ниже у својим пољупцима. И онда је, одједном, неочекивано, тако стреловито размакао њене ноге, заривши главу међу њих, халапљиво је љубећи. Била је толико изненађена, толико запањена од тог додира, од таквог пољупца за који није ни знала да постоји, да јој је у трену сва крв букнула под кожом и јурнула у главу, док су дамари одскакали у ритму и хтели да прсну у навали неке чудне плиме... Осетила је страховиту чежњу, бесвест, сласт...

Мркла јој је свест у океану среће. Као да је умирала.

Не зна да ли је ишта говорила, ко је била, шта је радила... Све оно због чега је требало после себи да сјурни нож у срце или да се утопи у води.

А она то није урадила.

И сада је, склопљених очију, ознојена, скривала лице загњурено у сламарицу.

„Како ти срце куца, голубице...“, као да је чула, долазећи из блаженства и мрака среће, сва пробужена и врела. Држао ју је на рукама и нешто шапутао, нешто што она није разумела. Није отварала очи, још увек у непрекиданом дисању, са немоћно палом главом наузрак, преко његових руку, и грудима које су остале у његовом наручју.

„... ако рат преживим, доћи ћу по тебе...“

Добро је чула те речи.

Полако је скидала остало бело ткање са себе и остала гола, обасјана месечином. Прелазила је по својој кожи прстима и први пут опипавала ожиљке на њој. Поглед на њих био је доскора додир по рамена на њеној души. Али сада, она је одједном смело прелазила врховима прстију по свим својим прегибима и облинама. Лагано их је опипавала, можда миловала, дубоко замишљена и одлутала, над водом у ведру.

А у води је израћао Његов лик, Његово обличје. Вратила јој се у свест узнемирујућа реченица, коју је малопре први пут дозвола из запретеног сећања и споменула пред собом.

„... доћи ћу по тебе...“

Да ли је она то стварно чула? Није ли јој се све то само причинило?

Одавно је она, у углу свог амбара, имала као посвећено, једно своје место, са заденутим босиљком и каменом са гроба своје мајке, пред којим би клекла и понекад се молила.

Сада се спустила на колена пред њим, и приклонила главу.

Јер тада, она је памет била изгубила, све је то трајало можда само трен, али довољно да осети страховиту чежњу за нечим непознатим, али тако лудим, тако лепим, оним јединим правим и природним, да јој до врха свести дође спознаја, и речи;

те речи које никада до тада није изговорила, ни као псовку, којима до тада није ни знала право значење, речи које су биле скаредне, али чије јој је значење тек сада у страховитој снази изронило са дна њене живе жеље: „... јеби ме... јеби...“

Можда је то неизречено, жудело пробуђено њено биће из незнатних дубина, можда је то и изрекла гласно, у чежњивом крику?

Оно, што себи никада и никако не може да опрости.

И, док су се напољу разлегали крици и јауци, молбе и клетве, и мирис паљевине улазио у вајат, она је у омамљеној полусвести жудела, јечала и тражила још, још, још...

За свако „још“, сада је ударала главом о гробни камен, на маленом олтару са босиљком.

Подигла је главу. Ето, и тога је издржала да се сети. То је била последња тајна коју је ноћас при знала пред собом.

Устала је. Загледала се боље у свог заспалог сина. Зар никада до сада није размишљала да је у свом малишану, који је увек био само њен, да је у њему, кога она толико воли, заувек понела и траг тог непознатог аскера, мрског насилника, господара од памтивека, али човека, Онога с ким га је зачала.

О њему до сада није размишљала никако, поготово не као о стварном мушкарцу, који је отац ње-

ном детету, чак ни о томе да би га икада више могла видети... И сад јој поново искрсну у свести оно што је чула на крају, пала преко његових руку, разголићена и потпуно бестидно пред њим откривена.

„... доћи ћу...“

Али одлучи, да од ноћас, после свега што је ових дана у сећању проживела, да о томе више неће и не сме да мисли. Да од сада постоји само ова стварност у којој је, само оно о чему је и тетке говорила: њен мали син и њен рад. И лежући поред топлог, меког дечјег тела, које је у сну убрзано дисало, прекривајући га преко стомачића и лагано га љубећи, топла и разголићена, ставила је лакат под главу и још дуго гледала у звездано небо са маглама Месеца, што је привиривао кроз кров амбара. А у сан је продирала слика пробуђеног сећања, која је све више расла, бивала све већа: Он, све већи, до размера околних планина.

Ујутру се припремала за свој први дан жетве.

Била је спокојна и сва некако стишана, брзо и вешто радећи, светлећи изнутра неком пригушеном светлошћу. Синчића је предала снахи. Ништа јој више није било тешко. Знала је да је потребна и то јој је било довољно. Од свега што се дало, направила је какав-такав живот. Боље није могла, више није тражила. Нису је збуњивали више ни погледи који су и данас падали на њену зрачећу појаву.

И одједном поче да осећа, да мисли о себи, савсвим изненада, као да и она има неког, свог човека, да и она није сама... па јој то дође скоро смешно. Увек је сина повезивала само са собом и никада, ни у најтамнијем кутку свести, Он није био присутан. А сада се појавио тако изненадно, као Њен, у свему чега се коначно сећала.

Одбаци нагло те луде мисли. Али, била је сад сигурна, скоро потпуно, да је зачала тад, други пут, када га је истински и жудећи примила.

Браћа и отац су спремали косе, снаха им је пунила торбе. Она је узела срп, и мало више баште, поиздаље, сачекала их да крену. Стајала је, али је истовремено осећала неки обруч како је стеже, да овако неће дуго трајати и да овако не може дуго бити. Беше јој одједном дошло неподношљиво то постојање у кући, без раније топлине и љубави, у властитој несрећи где је тако мало коме могла да приклони главу, где је све било неизвесно у њеном животу и као у дубоко потонулом муку.

Била је жива, живља него икад, али је осећала да то није пун, прави живот, и оно што је нарочито плашило, да ће тако бити заувек. И да је сав њен рад друго име за јаук. Било јој је тешко да говори са светом, да се сусреће, чак и најобичније *ћомозбої*, било јој је напор. Разговора ван њихове авлије више није ни имала. Ништа то није било више као пре.

Осећала је да живи, али да не постоји. У своје будуће дане није ни гледала, они су били закриљени тамним бојама, нису ни постојали.

Заденула је срп о појас и полагаано, далеко испред свих, оборене главе, гледајући у стазу, кренула уз планину. Волела је природу и овај планински путељак којим би, изненадно је пожелела, бескрајно да корача, до краја света, када би могла. Баш као у бајкама што је, као девојчица, слушала око ватре, широм отворених очију, и замишљала: „Био неки човек, па узео штап преко рамена и на штапу завежљај и кренуо далеко, далеко... преко девет гора... куд га очи воде и ноге носе...“

То јој је помало личило на срећу, и ово мало сећање је неочекивано озари. Живнула је, коракнула брже. Ех, тако би и она, одавно, да је сама и слободна. Али, овако, имала је свој драги мали терет који ју је везивао. И ту се нешто одједном окрену према кући и погледа. Док су се њени путељком успињали, кућа и њен амбар већ су били сакривени крошњама шљивика. Онда се окрену, и полако пође горе сама даље.

Узмахивала је српом, у стопу за косцем, и била прва у реду жетелица. Чула је иза себе похвале, али се није заустављала. Осећала је да поштују њене руке, али је као танком копреном била заувек одвојена од њих. Није много говорила. Седећи са својима,

поиздаље, ћутке је јела. Цео данашњи дан прешао јој је у неку сету. Радила је поново, још боље него преподне, повукавши у послу многе за собом, али нико није знао да је она у руковетима жита, крила заправо своје лице. Једва је чекала да се смркне, да сиђу доле у село, па да се затвори у свој амбар, са својим чедом. Зато је још својскије жела, кад изне-нада, неко од косаца, усправљен на врху пропланка, у предаху, не повика: да се види неки велики дим у селу, који није од огњишта и да га има на пуно места...

То и не заврши, а чу се јасно и разговетно, неко-лико пушака.

У трену, сви се погледи сусретоше и нико не смеде да изговори оно што једна жена објави кри-ком:

„... Турци...!“

Настаде кукњава и сви се узмуваше. Људи побацише косе, уз псовке и клетве, и почеше се сакупљати према падини, одакле се видело село.

Она је полусагнута, далеко испод, низ падину, видела само дим. За трен ока се исправила, бацила срп. И затим, причало се, као омађијана, пошла ко-раком доле.

Прво што јој је било на памети беше њен синчић... Онда, док су се сви повлачили горе, према шуми, она је одједном потрчала, из све снаге, све

брже низ падину. Иза ње су, без одзива и одјека, остајала сва дозивања да се врати, да ће страдати...

А је она трчала, све брже и брже. Низ стрмину није више ни трчала, него летела, тако да је било страшно гледати је. Шибала је телом кроз ваздух и ветар јој је звиждао око ушију. Марама јој је давно спала, коса се расплела, а она се није заустављала. Стизала је у даху до њиховог армана, ништа није видела, само је осећала мирис паљевине. Прескочила је ограду, утрчала у камениту авлију и тек ту се зауставила, држећи се за зид крушне пећи. Дисала је тако шумно да се гушила и хватала за грло. Онда, са руком на грудима, утишавајући свој дах и срце које је тукло, ослоњена на зид, погледала је.

На путу су стајали многи њени сељани, окружени коњаницима истих оних живих, шарених боја, које су и сада деловале злослутно. Испред свих стајала су три коњаника. Један од њих био је само у кожном прслуку, голих мишица, са црним пове-зом преко ока. Знала је, није морала ни да гледа. Био је то Он. Видела је да је он један од заповедника, и учинио јој се стасит, лепши него онда. Дисала је још увек шумно, тако да се плашила да ће је они, забављени око нечег на путу, чути. Онда примети у оној опкољеној гомили народа и своју снаху, са девојчицом у наручју, и своју тетку. Нагну се ближе... И чу тај глас кога једва да се и сећала, како је поновио нешто од малопре, и онда разабра.

„... гдје је *гјевојка* из ове куће?...“

И ако му је не предају, да ће све попалити, а њих све дати *исјећи*.

Она је изашла полако из куће, претходно отрешши зној рукавом, забацивши косу колико је успела, с лица, и још увек с руком на грудима, придржавајући разрез кошуље, снажно утишавајући своје дишање. Кошуља јој је била сва мокра.

„Мене тражиш, господару?“ проговорила је гласно, тако да се и сама изненади боји свога гласа.

Он се изненађено трже и окрену у седлу. Препозна је и сиђе с коња. Прилазила је полако, држећи се једном руком за плот, другом скупљајући кошуљу, од оног трчања сва још узбуђена, врела, разбарушене косе, и не могавши сад више ништа да уреди, али гледајући га равно у очи.

Пришла је.

Гледали су се. Она, у оно његово једино око, више без страха и зазора, он у њу, испитивачки.

„Мене тражиш?“ понови она мукло.

А он ју је гледао, и више гледао него слушао.

„Тебе“, одговори напокон. И онда додаде:

„Дошао сам по тебе.“

Она бразда од корбача кварила му је иначе, правилне црте лица, и изгледао јој је млађи него онда што јој се учинио.

Оним једним оком сад је већ осматрао мрко, испод веђе, поседнички, нескривено жудно. Она то

све као да не виде, пречу, издржа, и рече му онда, доста гласно:

„Сина сам ти родила. Хоћеш да га видиш?“

„Сина?!“ Он се трже у неверици, у трену као и збуну, а лицем му изненада пређе нека мекша, човечнија црта. „Сина!“ узвикну. „А где је?“

„Овде“, показа она у кућу. „Спава. Дођи да ти га покажем.“

И крену тако сигурно, прибрано, окренувши му леђа, да он скоро послушно одмах пође за њом. Она је пролазила оборене главе поред коњаника и народа. Уђе у кућу, а он за њом. Гомила је, непомична и нема, гледала за њима.

Само би зазвецкао понеки синцир.

Ушли су у полузамрачену, спарну собу. На кревету је заиста спавао њен синчић, онако како га је снаха успавала, покривен лаком ланеном пеленом, сав узнојен и улепљене косице. Напетост у њој нагло попусти и нека нежност прели се њеним стегнутим лицем, кад га је угледала. Сагла се према малишану, нежно му шапућући нешто, што он, стојећи иза ње, није могао чути, ни разумети. Обрисала је детенцету зној са чела и склонила му косицу. Из њеног полусагнутог тела, била је топлина и цела соба је била врела.

Подигла је главу према њему, а палу витицу косе збуњено склонила с рамена. Погледала га је

упитно, али са чистом и озарујућом светлошћу у очима, сигурношћу поново пробуђеног материнства. Овде је била господарица. Онда се мало измакла, оборивши поглед, а он је пришао кревету и погледао малишана. Лице са дугим брцима му се опустило, налик на неко допадање, и чак као уживање, док је у дечијим цртама сагледавао нешто што му је било блиско и познато, или нешто што га је посебно одобровољило.

„Герз...“, промрмља он, и нешто још, што она није разумела.

Онда се окренуо ка њој и у моменту је привуче к себи. Била је изненађена, сада помало заплашена, и лепа у тој збуњености. Њено ткање забеласало се у његовим голим мишицама, у тамним обрисима собе. Била је сва мокра од трчања и од спарине ове просторије. А он, загњуривши шаку у њену косу, изви јој топло тело, и страсно и жељно јој стежући мекоту, свуд, спусти пољубац на њена мокра уста. Стезао је, све луђе је љубећи, његов врели дах је палио по врату и већ је загњурио главу у њена разгнута недра... Онда се изненада, тешко, откину и пусти је... Једва проговори, снажно дишући:

„Спремај малог и себе. Чекам напољу.“

Ослањајући се руком о кревет, она је стајала, још сва разбарушена и врела, топла од стида и збуњена, оборене главе, не гледајући га. Онда му и она, такође једва долазећи до даха, изрече:

„Молим те, господару, да пустиш моје сељане. Тамо ми је и родбина...“

Он изађе, не рекавши ништа.

Онда је, будећи малишана и опремајући га, чула напољу: ... да се пусти раја која је из овог села...

Погнуте главе, са завежљајем у једној и сином на другој руци, појавила се из куће. Гомила је ћутала. Они, које су пустили из синцира, нису се разилазили, већ су и даље стајали, посматрајући је и као немо се од ње опраштајући. Она подиже главу и бистро, свеобухватајуће, погледа око себе: и део чистог плавог неба, и дрвеће и кровове, и сва људска лица. Била је ово коначно, нека њена чудновата свадба, коначан излазак из куће. Угледала је своју тетку и снаху. Обе су плакале. Није ником прилазила. Само рече:

„Праштајте, и збогом...“

Попеше је на коња и дадоше јој шареницу за дете. Синцири су зазвецкали. Кренуше. Гомила се још није разилазила. Тек кад коњаници извадише канџије, народ се разбежа. Колона је каменитим путем напуштала село.

Он јој у току пута није ни једном пришао коњем, нити је погледао. Издавао је наређења тамо негде далеко, испред. Она је јахала и само све чвршће припијала дете уз себе.

Увече су поставили логор на обали неке велике реке.

Њему су подигли нарочит чадор, већи од осталих. У њега набацаше звериње и овчије коже. Ту сместише и њу с дететом.

Малишан се заплакао од непознатог места, и већ гладан. Знала је да треба да га смири и подоји. Али, то сад некако, није могла. Нису вределе никакве успаванке. Дечачић је плакао како одавно није. Тад се он појави на улазу у чадор и упита је што дете толико плаче.

„Гладан је“, тихо му прозбори она.

„А ти му подај да сиса. Ваљда имаш *млијека*?!“,
рече он грубо и изгуби се.

„Имам“ рече она, али као више за себе. И раскопча кошуљу, окрену се у страну, прислонивши дететове усне на дојку. Малишан се одмах умири.

Она је горела од неке унутрашње ватре, од овог места и мало је недостајало да је ухвати паника – шта је то она урадила, куда је кренула? Седела је као запети лук, пригушујући немир у себи, док је њен синчић гледао широм отворених очију, повремено престајући да сиса. Пламен јој је лизао низ врат и уши, и једва је чекала, не зна зашто, да ово дојење заврши. Али је њу њен малишан добро познавао. Осећајући њену нервозу, постајао је јогунаст и никако није хтео да се отргне од мајчиних груди. И када га је премештала са једне на другу страну, смаче јој се кошуља са рамена, коју одмах не

врати. Баш у том тренутку он се поново појави на отвору чадора, носећи у рукама комад овнујског меса и круха. У одсјају ватре то њено голо раме нестварно је блеснуло. Он застаде на тај призор, али само спусти храну на улазу, и рече: „Ево ти вечера“. И одмах изађе. Она је пламтела у образима, не окрећући се. Синчић се сада умирио и постепено је његово сисање прелазило у сан. Полако га је спустила на коже, а онда се склупчана и ситнија него обично, скупила поред детета, у дну чадора. Сва као јеж напета, очекивала је његов долазак.

Напољу је, у летњој ноћи, одјекивала чудна, лељујава музика, реска и оштра као сечиво ножа, истовремено чежњива и налик на јаук.

У неко доба ноћи у чадор уђе и он. Она га је скупљено, не спавајући, преплашено очекивала. Осетио је тај њен несан. Лежала је окренута леђима, али као да га је видела, са напетим слухом који је пратио сваки његов корак и одјекивао у њој као звона. И када чу да се он, отхукнувши, срушио на оне гомиле кожа код улаза, она ћутке, са зебњом још увек, али и са нешто олакшања, спусти главу код детета, и даље склупчана, покри се оном шареницом коју јој дадоше. Са руком под главом, смири се. Не зна да ли је спавала и какав је то био сан.

Али, у неко доба ноћи, као да га је видела окренутог леђима. Седео је и пушио чибук.

После су прешли преко неке велике реке.

Путовали су још цео сутрашњи дан. Са првим сумраком стигли су на један пропаланак одакле се у питомини видеела пространа беговска кућа, са високим дрвеним зидом и чардацима. На овом пропланку, колона се растура. Схватила је да је стигла на крај свога пута. Мала група у којој је била и она, упутила се стазом ка низини. Прилике са упаљеним бакљама на палисадима, већ су журиле да им отворе тешке, храстове капије. Она се тек сад мало осврнула са коња, у том сутону, око себе, и видеела крда стоке, кола прекривена сељачким шареницама и неколико прилика, сад их више није распознавала, у белим ланеним кошуљама и гаћама, за које је схватила да су робље.

Њега је видеела далеко испред, већ код капија, како издаје неке наредбе, док су га околу, са наклонима, шакама преко груди и поклицима, дочекивале прилике изашле из пространог дворишта куће. Били су већ сви уморни од дугог пута и прашњави. Рука јој је утрнула, на којој је спавао њен мали син. А када је на коњу пролазила кроз капију, нагонски је, крајем ланене мараме са рамена, прекрила лице до очију.

После је све било као необичан сан.

И неке невидљиве руке које су је прихватиле, пажљиво, и њено дете које јој некуд однеше тако да

је хтела да викне, али је умирише да ће га нахранити и преповити док се она мало одмори...

И нестварна, топла испарења неке собе у којој је вода жуборила, и опет неке спремне руке, гојазне, али бескрајно спретне и нежне, које су чекале да се она прво срамежљиво свуче, а затим је купале. И поред њене стидљивости, ускоро се препустила тим додирима који су јој чудно будили снагу, и мириси-ма који су утрљавани у њену кожу, омамљивали и ширили се просторијом.

Лежала је потрбушке, док су јој те руке чешља-ле косу, склопивши очи, више не размишљајући шта ће бити с њом, кад руке изнад ње изненада до-бише и глас:

„Лепа си. Веома лепа. А где те је овај наш господар нашао?“

Она, снебивајући се, али у опуштеној омамљености, не померајући се, укратко исприча.

„Ја сам ти намењена, теби и твом детету да служим. Све што ти буде требало“, рекоше руке, спретно јој помажући да се окрене на леђа, од чега се она срамила, али без жеље да се брани.

„Кад се по тебе вратио након толико времена, значи да си му много *омиљела*“, наставише руке причу и додадоше тихо: „Он овде има још три жене, ти си му четврта. Али, не жали. И моја баба је од ваших страна била отета, исто чувена по лепоти. Тако је суђено за рају.“

„Ја нисам отета, ја сам пошла сама“, чу саму себе да промрмља, склапајући очи од несна и умора.

„Свеједно ти је то. Прво те је узео на силу...“ чинило јој се да су рекле руке, које су почеле да јој неким голицавим предметом скидају маље испод пазуха.

Најзад, обучену у лаку и нежну свилену одећу, уведоше је у неку пространу, велику собу са стубом у средини, са великим прозорима чије су решетке биле у резбареним, дрвеним шарамма, и ту је оставише. Седела је на меком, застртом поду, први пут сама. Осврнула се око себе по просторији. Ту нигде није било клупа, сем меких лежајева, који су били при самом поду. Нагонски је прође њен доскорашњи немир. Сада је, значи, дошла до краја. Ово је то што је изабрала. Сада је ту, и треба да трпи.

Заспала је од преморености. Када се пробудила, нечије нечујне руке донеле су и оставиле на сјајним послужавницима нека чудна јела и воће, које је једино окусила. Устала је. Очекивала нешто, инстинктом животиње, што се мора догодити. Седела је уз стуб, све више утучена и преплашена.

Он, међутим, већ три дана и три ноћи није долазио. Само су јој дете доносили и односили га.

Онда се једне ноћи појавио, ушао нечујним кораком, док је кућа спавала дубоким сном. Она није. Као да га је очекивала, седела је уза стуб, на јасту-

чићима, подвијених ногу и одмах је знала да то може бити само он.

Стигао је као са неког пута, и тек сишао с коња, у пуној опреми, са чизмама и појасевима, начичканим сјајним оружјем. Мирисао јој је страшно на дуван, зној, коње и друштво, и баздио на нешто што није било пијанство, већ више као неке опасне, опојне траве. Шћућурила се уза стуб, обавивши га иза себе рукама и гледала га преплашено, паралисано, право у очи.

Полако је одмотавао чалму и остао са оним повезом преко ока. Отпасао опасач начичкан оружјем, изуо чизме и бацио их далеко, тамо код драперија. У њој се нешто ужасно пробуди, тако да се сва скупи. Пришао јој је, гледајући је помућеним погледом. Посегао руком ка њеним недрима, посматрајући је непомично и почео да јој откопчава дугме по дугме, на њеној свиленој блузи.

На скупоценој, компликовано шивеној блузи, било их је пуно, и он их је полако, једно по једно откопчавао, гледајући је оним погледом који је добро запамтила: халапљиво и пожудно. Она само окрену главу у страну, док је његова друга рука већ полако разгрњивала раскопчану свилу, додирујући прса, кроз, колико је јелек од срме допуштао. Гледао ју је сладострасно, док је цела њена непомиčnost, прикованост за стуб, показивала крајњу неподношљивост.

И у трену, одједном, она то прекиде, пресече, и тако одскочи, тако се бесно отрже његовим рукама на блузи, прихватајући раскопчане груди, а покрет јој сустигоше речи:

„Пусти ме, Турчине проклети!“

То је било толико изненадно, неочекивано, дивље снажно, да је он остао окамењен, седећи у оном ставу, како му се отргла. И врло је добро знала да му већ крв пада на очи, да му мрче свест. Али, њој је било већ доста свега. Са обе стране чуло се само хучно дисање, и један мукли, страشان глас са дна мрака његовог беса:

„Шта си рекла?“ И већ се претећи придизао. „Шта си то рекла, кучко?“ понови он, страшно јој прилазећи.

У њој провали све и она се сручи на колена пред њим, у навали плача:

„Не могу... Не могу више... господару...“, грцала је, а затим у даху и бесу изговори: „Не могу да те волим на силу. Патњу си ми нанео, а хоћеш да те волим! Тело си ми узео, душу разнео, а хоћеш љубав! Убиј ме, не могу да те волим. Убиј, да једном буде крај...“ и сустиже је такво ридање, сломљено, из дна душе, од кога се сва као у делиријуму тресла.

Само је у тој полусвести чула његов далеки глас.

„То ми сад, кучко, кажеш!“

Она је клечала пред њим, раскопчане блузе са које је рука пала, забачене главе и мокрог лица, и сва као у бесвесном ритму понављала једне исте речи своје молбе:

„Убиј ме, убиј, убиј...“

Он се одмаче.

У мраку својих склопљених очију, мислила је да иде по нож и очекивала сваког часа ударац у груди. Уместо тога, он се вратио и остао да стоји над њом. Погледала га је уплаканим очима.

У руци је држао бич.

Аха, значи то... просевну јој кроз свест, прво казна... Јецаји су је још потресали, али била је спремна на све.

„Слушај, каурко...“ Стајао је над њом са бичем.

„Нећу те убити. Кажеш да сам ти бол нанио и да ме зато не можеш вољети. Нећу те ни на силу. Али,“ и то остаде негде у висини, у ваздуху, „хоћу да ме заволиш. Сама, својом вољом...“

Отворила је очи у чуђењу и неверици. Он јој пружи бич. „Ево, освети се.“ И скиде своју кошуљу. Указа јој се складно и снажно грађено мушко тело. „Ударај ме док год будеш жељела, имала снаге... Искали свој гњев, освети се... Али, пази, каурко, после да ме волиш! Е, ако ли ме онда не будеш вољела, онда ћу те убити, кунем ти се својим богом!“

И сад он клече пред њом: „На! Удри! Освети се!“

Заустављала је јецаје и гледала га.

„Ударај!“

Она је узела бич и неодлучно стајала.

„Удри“ викну он, „убићу те ако ме не удариш!“

И у њој нешто поче да расте. Погледала је у то лице које је већ једном нагрдила, и тада из све снаге размахну и распали фијуком преко његових голних, мушких прса. Онда удари још једном, па још једном... А потом, свом снагом, распомамљена, поче га шибати. Ударала је, а он је већ одавно пао на под, грчећи се под фијуцима, али без речи, без јаука. Не зна колико је тако ударала по његовом телу, у левим и десним замасима, разиграно и бесно, не осећајући ништа до страсне полусвести.

Онда одједном, престаде, и сва пробуђена, разбуктала, расплетена, клече до њега. А од њега се чуло само тупо јечање и нешто као псовка: „... каурко, проклета...“

И она, упаљена, врела, у страсном дисању и као у грозници, потпуно несвесна шта ради, скиде раскопчану блузу и своје голо тело припи уз његово, лудо га грлећи, док је из њега само излазио дах и речи које су се понављале:

„Каурко, проклета!“

И већ у трену, он је снажно стеже и преврну под себе, на под. У полусвести, она је докучивала да је сада заиста, први пут, снажно, из дна свога бића и снаге, истински грлила и волела.

Од те дивље љубави, зачете оне ноћи, они се нису ни растајали.

Прво јутро, она је квасила делове њихове поскидане и разбацане одеће, стављајући му облоге на убоје и маснице, љубећи их, а он ју је час псовао, час руком дохватвао, колико је снаге имао, да би му одмах затим глава пала по душеку, јечећи, док је она настављала да му ране вида, и да га милује и љуби, смешећи се чак.

Била је као у ватри, без престанка, горела изнутра и дан и ноћ, и то се никако није гасило. А он, у срећи, већој него што је икада очекивао, необично брзо се опорављајући, све здравији, све јачи и све бешњи, сав незасит и нервозан, није јој више давао да предахне, нити да спава. И сам изможден од свакодневног љубавног заноса, и кад је лежао увек је био приљубљен уз њу, без престанка је миловао, налазећи на сваком делићу њеног тела место за пољубац и додир. И та игра је непрестано трајала, немајући свога краја, имајући само свој увек нови, све луђи и смелији почетак. Па и када би потпуно, без снаге заспивао, под њеним грлом, није јој допуштао да се од њега одмакне ни за трен.

„Дете, молим те...“

Али, он је у полусну поклапао своју руку преко њене, и своја уста преко њених.

Послуга, на њену срамоту, улазила је и излазила, ћутке, брзо, стидљиво, остављајући само котарице

са храном, или доносећи колевку. Од оне ноћи, он више уопште није изашао из њене собе.

Куда год би се покренула, стизао би је његов појудан поглед, и руке. Не надајући се понекад, није смела да направи неки покрет струком, косом, а да се он, који је заваљен пушио на душеку, непрестано је гледајући, нечујно, као мачка, не створи ту, истога трена, тако да га она скоро не би ни приметилa: крај ње, уз њу, чврсто је стежући и бесомучно увек и свуда, на нов начин је љубећи, припивши је уз себе.

Његова жеђ за њом била је неизмерна.

Када би се, уморна, окренула од њега, осећала је на свом врату и по леђима, његове пољупце које је спуштао, обгрливши је рукама и једном ногом, ограђујући је тако од свег спољашњег света. Када је лежала у полусну, на леђима, осећала је стално шетање његових руку, које ју је испуњавало немоћи и миљем. Није знала да постоје таква места љубави, милована и љубљена и у њеном најдубљем сну: место на врату, под огрлицом, меки део испод ушне шкољке, удубљење на пазуху и у средини длана, заоблине рамена, и онда груди, које су је већ стално болеле, као и кружна миловања дланом по бедрима. Урањао је и некада целу ноћ дисао у њеној коси. А када би му се окренула, онда је већ знала, делом у пријатној опијености и јези, да ће сада, са

сваким његовим и њеним додиром, свако случајно преплитање и додиривање њихових тела, неминовно завршити сједињавањем, као два неуморна огњила, из којих једнаком снагом стално избија прво искра, па ватра.

И предавала се томе потпуно, сувише слаба да мисли, све мање стидљиво, отварајући се и расцветавашући пред њим, са уживањем и страшћу која је већ потпуно тутњала у њој, а пред његовим омамљеним и потамнелим погледом. Сумрак би красио арабеске на прозору, а она би, једва долазећи до даха, само прошапутала у грцању: „... срамота...“ учио ју је све маштовитијим љубавним играма, чинио лудости од којих је она потпуно заборављала себе. Заспивао је са њеним ногама око свог врата, које би га обгрлиле.

Били су, као болесни, једно од другог.

И тек крајичком свести, све грчевитије је она, у кратким предасима, тражила дете, и измолила да га пренесу код њих у одају.

Па и у тим моментима, гледајући широм отворених очију у шаре таванице и арабеске на прозору, осветљене Месечевом светлошћу, јавила би јој се као једна бела стрела, просев кроз свест, и та јасна слика: она је тада потпуно јасно видела себе, али ону што је тамо, у селу остала, у свом белом ткању, заврнутих, широких рукава и танког, опасаног стру-

ка. Само ју је дете уверавало да је то још увек она, спајало је са њеном прошлoшћу, њеним ранијим животом. Још ју је свуда пратио само Месечев зрак, који је провиривао и овде, кроз шаре ове зачаране просторије.

Она у селу била је нека друга и тамо је заувек остала. Узнемирујућа мисао јавила би јој се из мрака. У њој је сада живела жена коју више није препознавала, и којој уопште више није имала снаге да се одупре. А знала је, слутила, да овако како је, лудо, силно, у ватри, не може вечно трајати... И ту је мисао прекидала, враћајући се његовој заспалој глави на својим грудима. И не налазећи спокоја ни у његовом сну, понекад би само њена испружена рука, под њим, дохватала колевку и привлачила је њиховом душеку, заљуљавши је.

Од немоћи и несна, уморно би склапала своје трепавице.

А када би се он пробудио, чаролија стварности се настављала. Тек у неко доба су проговорили, гледајући се пажљиво, као да се тек препознају. Изговарао јој је неке чаробне речи, нагнут над њом и љубећи јој очи, речи које она није разумела, али које су звучале као баба-Кусина врачања.

„Шта је то?“ питала је.

А он одговори:

„Нека је слава и хвала Оном који у свему ствара парове на земљи – у биљу што ниче из земље, у животињама, и човеку жену – ценет на земљи.“

„Лепо је“, прошапта она. А он настави, љубећи јој и додирујући обрве:

„Обрве су ти као оштра сјечива, као лукови Мјесеца, који нам се увијек поново враћа млад, као палимин пожутјели и савијени прутић...“

Извијала је главу, зажмуривши, и пружала му усне.

„Умеју ли тако да љубе жену твоји каури?“ питао је.

„Не знам“, одговарала је она са смешком и заводљивом загонетком у очима.

Сада се растајала од њега само када је прилазила детету. Па и док се бавила малишаном, он ју је заваљен и чежњив и даље нетремице посматрао. Онда би тако, одједном, дошао до ње, клекнуо у висину њеног струка, док је држала синчића у наручју, и прислонивши главу уз њена бедра дуго остајао тако, не дајући јој да се ни она помери. А онда опет, када би однела у колевку свог заспалог сина, терао ју је поново на нове лудости:

да нема на себи ништа од одеће, да хода само у огрлици и минђушама које јој је донео, извукавши их однекуд из своје скинуте одеће. И знала је... све ће поново почети и завршити се екстазом.

Била је исцрпљена и срећна. На опуштеним, оплемењеним цртама лица, истицале су се очи, око којих се сада накупило неко узбудљиво тамнило, са засенченим колутовима, насталим од нередовног сна и прекомерног уживања. И тело закривено свилом, која јој је нежно падала на стас и ломила се при сваком покрету, добило је неке тананије и мекше облике – тело које је свакодневно било миловано и љубљено.

Онда су њега, једно јутро, смерно се клањајући, пробудили и пренели му поруку да је отац стигао и да га зове. Он им само махну руком, мрзовољно устаде, али се брзо опреми и изађе. Од тада, у току дана, био је ван њихове одаје, али је ноћи редовно проводио уз њу. Није га питала ништа, али као да су у тим остављеним ноћима, са двоструком жељом, настављали да одживљују свој сан стварности.

Сада је чешће остајала сама и више се препуштала детету, које је сада опет било стално с њом. Синчић јој је био некако порастао, обучен такође у неке непознате, свилене хаљинице. Никада тако дуго није од њега била одвојена.

На златастом заласку сунца успављивала је свог малишана, певушећи му неку успаванку, кад зачу одоздо, из дворишта, однекуд из подрумских про-

сторија куће, неку дивну, замамну песму коју је певао чудан, млад, кристално чист глас. Ослушну боље и препозна да су речи на њеном језику, али то беше песма ни налик на оне које се певају у њеном крају. Бескрајно тужан глас певао је о неком цвету, који затворен у златном кавезу тугује, и вене... Слушала је, уставши и не зна зашто, као омамљена, осећала снагу те мелодије која се уливала у њену душу, са речима које су се, кроз арабеске прозора узвијале, и тако стапале са њеном судбином.

Ко је то певао?

Увече, кад је стигао к њој, право с коња, упита га.

„То је једна од ваших робињица. Купио сам је сад на походу. Сажалио сам се, тако је лијепо пјевала уз ту своју тамбуру... Дијете је то...“

Те ноћи, стајала је поред велике реке која је бистро и снажно текла, а неки неодређени шумски гласови дозивали су је, с друге стране, по имену. Није их видела, није их препознавала, али су јој били бескрајно драги и блиски, и нагонски су је привлачили. Хтела је да пређе преко, али је река била тако широка, тако велика и непрегледна. Брзо и бистро је текла, и она се мало плашила да загази.

Била је у свом белом ткању и јасно се видела у води. Махала им је, али се није померала. Гласови

су нестајали, а она је остала на обали, док је измаглица полако брисала пред њеним очима и шуму преко обале, и те гласове... Стајала је у својој одећи у којој је пошла из села и то ју је испуњавало извесним озарењем: па значи, ништа се није променило! Све је исто као и пре...

Пред јутро се извукла са душека, испод његове заспале руке и пришла арабескама иза којих се помаљало сунце. Стајала је тако замишљена, још под утиском сна. А он, пробуђен празнином на месту где је лежала, створио се у трен, нечујно, иза њених леђа, и нежно је обухвативши око струка, испод пазуха, грлећи је и стежући јој груди, шапутао јој је у врат, пољупцима.

„Шта те мучи кад си ми јутрос тако рано устала?“

Било је нешто потпуно неодређено у њој.

„Не знам“, одговорила је, остајући загледана кроз арабеске, пратећи својим рукама његове.

„Жалиш ли за чим?“ питао ју је он и даље, загнурен у њен врат.

„Не жалим... али се споменем...“ одговори она једноставно, не одмичући поглед кроз прозоре, у даљину. И онда му се окрену:

„Не питај ме више о томе, молим те!“

И загрлила га је страсно, жељно, стапајуће, чежњом жене, желећи да је опет однесе у неке дивне просторе изван стварности. И док ју је он љубио и

стекао све јаче, она, губећи се под његовим загрљајима, као да је чула:

„Водићу те у касабу, да те вјенчам. Бићеш ми жена. Још ћеш ми синова рађати!“

Али, њој је ово стапање у загрљају било важније и од његових речи. У њему се губио у потпуности, постајао неважан, немоћан, и њен малопређашњи сан.

После се спремио и без речи изашао из одаје. Видела га је кроз арабеске ускоро на коњу, како напушта двориште. Изгледао јој је озбиљан и са неком намером у покретима.

Вратила се свом детету, све више се свијајући над њим, као у некој слутњи, тражећи у њему као неку нит, давно већ изгубљену. Изненадила се када је врло брзо поново чула топот копита. Он се враћао из касаве, брже него обично. Кроз прозор, гледајући га, учинио јој се забринут. Тек у неко доба вечери, ушао је код ње. Она је седела са синчићем на ћилимима. Није смела да га погледа, није га ништа питала, али он се, тежак, тром, и мрк, сручи на дупшек. Ћутао је. И она је ћутала.

Онда одједном, рече:

„Рат.“

Уздрхтала је. Одмах помисли на сан. Обистињило се. И као да се муњевито вратила у оно давно своје стање, у коме се препознавала од раније.

Дошла је до њега и клекла му код ногу.

„Морам сјутра већ да опремим моју војску. И кренуће се брзо...“ превали, „ни недјељу дана... Твоји су се опет тамо побунили...“ Говорио је тешко, мрзећи то што мора да каже, преко воље... Онда устаде.

У ваздуху је висило питање, али она га не изговори, већ му се приближи и обави му руке око ногу. Видела је колико је и њему тешко, док је уместо да пуши, грицкао љут дуван. И рече, напокон:

„Ти ћеш остати овдје, бићеш ми жена, вјенчаћу те за који дан...“

Али она прекину: „Шта ћу ја овде без тебе!“

„Имаћеш све!“

„Немам тебе. Не треба ми ништа овде без тебе!“

„А шта би ти?“

„Коме ме остављаш?“ и потпуно слабо, женски, клечећи до његових ногу, заплака. „Шта ћу ја овде без тебе?“ понављало му се у ушима као рефрен неке старе, познате и тужне песме. Хтеде да крене.

Устала је и стала према њему. Погледала га је смело, исто онако изазовно, као онда када га је у селу позвала да види сина – и сад му је била неодољиво привлачна и проже га стара жудња за њом. Загрли је и чврсто стеже уз себе.

„Луда женска главо... Знаш ли како ће мени бити? Отровала си ме...“ и љубио је као онда, у њеној

соби, у кући крај кревета, са заспалим дететом на њему.

„Води ме са собом!“, она се исправи пред њим.

„Како? Знаш ли ти шта је рат, војска? Само робље водимо собом“, па се нешто сети: „Довешћу ти неку жену из твог села...“

„Нема мени живота овде без тебе!“ одрично је махала главом у његовом загрљају.

Ујутру се поново спремао за одлазак у касабу. Опасивао се и задевао оружје. И поред заједничке ноћи, у којој је мање било уживања, а више неког очајничког тражења самозаборава, тешко расположење владало је ујутру у соби. Обоје су били утучени.

На њеном лицу видео је праву пустош.

Није знао како да је утеши и да ли уопште да је теши. Била је уплакана, тужна, и учинила му се у овом тренутку, лепша него икад. Потпуно беспомоћна у тој тузи, стајала је пред њим и срце му се откидало од неке непојмљиве љубави и горке слутње. Била је сада потпуно његова.

То је тек видео ове ноћи, и овог јутра.

Волела га је коначно, и свим срцем. Тријумф у коме сада није могао да ужива.

Одлазио је теже него икад, из ове собе, и схватио да је рат једино што га је могло отргнути од вољене жене.

Тешио ју је бесмисленим речима. Рече да ће се тог јутра брзо вратити, да иде заправо највише због венчања које мора да уговори са хоцом.

И некако се брзо опростио од ње, увек је то трајало дуже, страсније, и када је затворио фино резбарена дрвена врата, скоро хтеде да се поново врати. Али чему? Да призна своју слабост. Тешког хода, напустио је њихову одају и са степеништа се бацио коњу право у седло. Пратња га је нестрпљиво чекала.

Око ње је завладала пустош.

Седела је тако, дуго, тупо, ћутке. Непомична. Десило се све најгоре што се могло десити, што је у ноћима краткотрајне среће узнемиравало и будило. Да, ово ју је плашило, и сада се коначно испунило.

Хтеде да устане, да оде по малог, али јој је и за то сада било потребна снага. Цела ова одаја одједном је почела да је гуши. Соба која је била место њених највећих радости постала јој је одједном неподношљива, као златан кавез из оне песме.

И, нехотице, сети се мале робиње и њене дивне, тужне песме, у којој као да је певала о њеној судбини.

Како би било да је потражи?

Ова помисао заличила јој је на живот.

Хтеде већ да устане, и да први пут изађе кроз врата ове зачаране просторије, кроз коју није прошла откако је доведена, кад чу неко комешање у дворишту.

Прену се, и помисли да је он то већ стигао.

Прискочи арабескама да види.

У то, плануше и пушке.

Приближи се прозору, и у исти мах, кроз решетке, јасно чу да њу неко зове – и пребледе од сазнања и неверице, а срце јој је снажно закуцало – јер препознавала је гласове, а највише јој се учини да међу њима чује глас најмлађег брата, Деспота.

Дозивали су је сада јасно, разговетно, по имену, да се орило.

И прискочи решеткама, ухвати се за њих и крикну гласом гушећим од узбуђења:

„Ево ме, ту сам, ту сам!!!“

И држећи се за прса, не обувајући папуче, у лаким, белим димијама и непокривена, као у оном сну, она отвори врата свог златног кавеза и право, по нагону, стрча низ дрвене степенице које су водиле на излаз, и излете на чистину.

„Ево ме, ту сам!“, кликтала је и гушила се у плими надошле среће.

Трчала је боса преко дворишта и вијорила на ветру, са руком на блузи, скупљајући је. Другу руку пружила им је високо у знак поздрава.

У трену, од куће, са трема, пуче пушка.

Пала је као стрела, са руком која је остала, задржала се у ваздуху.

Занемели од изненађења, од капије плануше многи пуцњи, а затим, у диму, са палисада, у двориште поускакаше многи људи у белим сељачким гаћама, са ножевима у зубима, и са ужасном грајом навалише на чардаке и на трем, одакле су пуцале пушке.

Њој притрчаше брат и Јаблан.

Брат је придиже, сав прашњав, у зноју и очају.

Кроз прсте његове шаке, под њеним леђима, капала је крв.

Немо га је гледала, покушавајући да му се насмеши, срећна што га види... Он изговори, први пут, како није годинама:

„Сејо...“

Њен срећан поглед се мутио. Само је рекла:

„Мали је у чардаку... чувајте ми га...“ И уздах олакшања пређе јој лицем. „И... једна наша робиња... што...“ хтеде још нешто да каже, али се борила са последњим издахом.

Крв од ране на леђима ширила се по трави. Придигло је брат и Јаблан, очајно, држећи јој главу.

Али, среташе још само њен замућен поглед који се полако гасио. И клону им на рукама, са главом наизнак. А на лицу јој остаде нека озареност, олакшање, смирење.

Чардак је плануо.

Сељаци, скупљени из многих села, још су пуцњавом дотукли неке од преживелих бранилаца.

Из куће је изишла стара дадија са малишаном у рукама. Жене, које су лица закривале дувацама, скупили су у гомилу, а затим им рекли да иду куда знају.

„И ти, стара, можеш куд хоћеш, а кућу ћемо запалити...“, рече Деспот и узне малишана од дадије у наручје. Држећи га први пут у рукама, вилица му задрхта. Прилазила су и остала два брата, гавари, мрки и окренувши се гомили, рекоше: да, ко је од њих доведен као робље, може са њима, али ако хоће, могу слободно и на другу страну. Јави се ситна, вижљаста девојчица са неком тамбуром у рукама и упита, да ли може да пође са њима.

Отесали су носила од грања, прекрили их лишћем и шареницама. Положили су је на њих. Преко раскопчане блузе обавише пешкир који јој је затварао рану на леђима, из које је још текла крв. Лице јој је било пуно спокоја, још мирније и просветљеније него малочас, готово са неком небеском срећом у цртама; очи склопљене, као у дубоком сну, са косом која је слободно лепршала на поветарцу и чинила се живом.

Чуо се плач детета.

Упрегнути волови полако и пажљиво кренуше. И поворка око носила пође.

На отетим коњима појашаше Јаблан и Деспот са малишаном у наручју. Често су се освртали и погледали.

Лице име је било обојици, боје земље.

„Мораћемо опет селити...“, мукло, уједном, рече Деспот. „Ни четири нараштаја да саставимо на истом месту...“

Јаблан је ћутао, као дозиван из неких далеких, уснуних предела... И наједном, упита Деспота, браћећи га: да ли би хтео да од сада буду род пред Богом, када на земљи то нису могли бити. Деспот му, не могавши да одговори, само с коња пружи шаку, на којој је била, још неспрана Стаменина крв из ране, и стиште му подлактицу.

Журили су да их не стигне потера. На великој реци чекао их је сплав. Пажљиво су спустили носила, а отету стоку натерали у воду.

Када су већ прешли реку и замакли у шумарак, чуше жесток галоп.

Заузеше бусије.

На другој страни, зауставио се само један коњаник.

Стајао је, укопан као стена, срастао са пејзажем реке.

Јаблан скиде пушку.

„Убићу га, пса! То је он!“

Деспот му задржа руку.

„Свети се равноправнима, на мегдану, мој брате по Богу. Од њега и онако више нема ништа.“

На обали, прилика сиђе с коња, клече, и зари главу у земљу.

Док се поворка са упрегнутим воловима и носилима удаљавала од реке, песма тужалка пратила је колону. Танак, кристалан глас управо је спевавао нову песму, а читав хор са скинутим капама, понављао је речи које су се чудно стапале са природом и њеним уснулим ликом: о лепоти девојци која се удаје надалеко, за земљу и траву, и мајка је даје, али не зна да је никада више неће видети.

Мелодија се силно извијала у небо, док је високо, над врховима дрвећа, лебдео њен лик са понеким, као живим, праменом њене косе.

А тамо је остала да пева своју песму, она, због које је све и започело:

*... Гули браћџац џанане рукаве,
Па замојџа чедо џренејако,
Па ја носи сџарој, милој мајци:
„На џџи мајко, чедо џренејако,
Ни криџено, ни зламеновано –
Ти ја крсџи и зламенуј мајко;
Лијейо му име надијевај*
Панијелија, не џамџио мајке!*

(* дописано руком сакуљача: у једној џослије овој сџиха долази: „Лијейо име, свџџи Панијелија“).

Из рукописне заоставшине учитеља Милана Обрадовића: „Српске народне пјесме из Западне Славоније“, пјесма бр. 218 (Башињани, кошар Пакрац), Етнографска збирка АСАНУ бр. 93–254 и варијанти бр. 388 (Дољани, кошар Даурвар), Етн. зб. АСАНУ, бр. 93–490.

На Млади Ускрс, шк. год. 1900/1901.

СТАРА НОВА БАЈКА

Кратки роман Славице Гароње *Пог Месечевим луком* једно је од оних пријатних изненађења за критику и читалачку публику, када се ново списатељско име огласи даром, умећем, свежином, али, рекла бих, и логиком традиције приповедања на овим просторима, те непретенциозно назначи линију једног значајног и виталног континуитета.¹ Пратећи лирску повест о насиљу и љубави, о трагичној судбини лепоте, о осрамоћеној али материнством просветљеној жени, о судару народа, цивилизација, људи, обичаја и вера, читалац се осећа као у познатом, често сањаном сну у коме је све јасно и предодређено, било па ће опет бити, у коме му није неопходно дошапнути о којем се времену, ком простору и којим народима и верама ради, јер све то он већ поуздано зна, слути, препознаје као зов прошлости, диктат историје, људски нагон, причу из давнина, бајалицу на језику наученом с мајчиним млеком.

Да ли је теже стварати на постојећој матрици, у сенци ауторитета, приповедати познато тражећи властити пут и отклон, исказивати нов сензибилитет у старом руху,

¹ Овај текст Љиљане Шоп (под истим насловом), објављен је у НИИ-у, 17. септембра 1993. године.

а заправо преодевати старину, и општост у њој, у исказе новог сензибилитета, тако да се истовремено добијају старинска лепота и узбудљива ововременост, да ли је, дакле, теже одабрати такав смер, или се привидно комотно сјединити с новим (које никад није апсолутно ново) – реторско је питање. Могућно је, интригантно и креативно и једно и друго – битан је резултат.

Славица Гароња одлучила се за први модел овако опасног пута. Своју јунакињу, сеоску девојку изузетне лепоте и вечите женствености, сместила је у сурову бајку прошлих времена. Очеу и братовљеу миљеницу, младичу пуну патријархалних врлина, лепотицу коју чак и друге жене из породице и села воле, интуитивно свесне крста који мора понети таква изузетност – попут грома погађа судбина. Осрамоћена од Турчина, изопштена из идиличног, али и суровог породичног гнезда, она налази равнотежу у материнству, у претешком раду, у служењу, патњи, жртвовању своје телесности самоћи. Горда у несрећи коју умало није платила животом, свесна да нема повратка, Стамена живи у испитивању своје новонастале, рањиве стамености, али и поражавајуће истине да јој се мушкарац кога је физички унаказила у борби за своју невиност и достојанство села, народа и вере којој припада, да јој се тај сурови незнанац допада. Силе привлачности јаче су од осећања припадности свом породичном, националном јату, пореклу од искона: антички сукоб индивидуе и средине, трагична кривица без кривице, све дејствује по древним и неизбежним законима у којима јединка нема право на слободу изван колектива и историјске нужности.

Под станковићевским Месечевим луком, означени неприличном жудњом осуђеном на трагични крај и пре почетка, двоје безвремених јунака доживљавају филмском брзином читав живот у кратком исечку времена поклоњеном да осете себе, тајне пути, горчину издаје, дубину предавања, лавиринт несвесног и подсвесног, мазохистички занос и реалност отрежњења. На фону њихове индивидуалне патње, под јарким осветљењем њихове краткотрајне, егоистичне среће, промичу, у вешто скицираном и сенченом крокију, патње других, епизодних јунака (оца и браће Стаменине, младића коме је пре трагичног заплета била обећана, робињице која у беговским дворима уз тамбуру пева своју тугу), све једноставне у деобама и мржњама од којих нема одступања, али и сложене од суптилних нити љубави, усуда, дубљег разумевања трагичних односа, неочекиваног испољавања племенитости и витештва на обе зараћене и непомирљиве стране.

Приповедање Славице Гароње уроњено је у каноне, али се на све стране отима, прелива, осавременује, психолошки нијансира и остварује паралелизам заснован на дубоко запретиној и трајној мелодији народног језика, фолклора, симбола колективне припадности и одређености том припадношћу. Заједничко извориште јесте песма („Позвала ме тихо, та мелодија, као прелаз у сан“, гласи почетак романа, „Неочекивано, као сва чуда што долазе“). Песма, дубоки траг у времену и оличење емоције која кроз њу увек наново проговара неизгубљеном тензијом, неуништивим сећањем „на немирној граници светова и човекових осећања“.

Роман *Под Месечевим луком* писан је пре данашњих подела, несрећа и мржњи. Пре најновије историје. Читала сам га својевремено, стицајем случајности и околности, и у рукопису, као стару нову бајку, као песму у прози, као обновљену причу о лепоти као казни, за себе уживајући у изналажењу традиционалних мотива вазда савремене народне књижевности, опомињући се потом месечинасто трагичног Боре Станковића и сетно мудрог, надвременог Андрића. Рекла сам себи: анахроно је, али и модерно ово казивање, традиционално, али и самосвојно; ево нечега што обнавља невидљиву, али и те како постојећу линију, ваздушасту стварност приповедања везаног за тле и народ, а чудно ослобођену и простора и времена. Универзалну стварност под мудрим каменом који омеђује наше небо.

После новог читања мислим исто и зато исписујем ове редове прихватања једне давне, генима испрличане приче, у окриље савремених прича о нама, о константама нашег лирског, епског, историјског, колективног и индивидуалног постојања. О нашем животном и књижевном трајању, упркос ко зна све чему. Чиста и једноставна као каква народна резбарија, запета попут струне на старом инструменту, проза Славице Гароње спаја у себи неколико интонација: ону из народне приче, плаховитост и страственост једног Боре Станковића и нешто од атмосфере и тона непревазиђеног Андрићевог причања.

Љиљана Шој

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ И О КЊИЗИ

Славица Гароња Радованац рођена је у Београду, где је завршила све нивое студија на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Бави се фолклористиком, историјом женске књижевности, критиком и белетристиком.

Сем важнијих књига из народне књижевности (*Народне њесме Славонске границе* (1987), *Анџолоџија српске народне лирско-ејске њоезије* (2000), *Српско усмено њоејско наслеђе Војне Крајине у зајисима 18. 19. и 20. века* (2008), *Од Цариграда до Будима* (2014), *Српска књижевна Крајина од башићине до ејзодуса* (2015), из родне перспективе објавила је и следеће студије: *Жена у српској књижевности* (2010), *Жене њоворе* (2013), *Жена и идеолоџија* (2017), као и две антологије српске женске приповетке: *Врџи Тајни до 1950.* (2016) и *Врџи Наде* од 1950. до данас (2017).

Из белетристике, објавила је романе: *Под Месечевим луком* (1992); *Повраћак у Аркадију* (2014); збирке приповедака: *Девеџа кућа* (1994); *Изидина койча* (2013, најужи избор за Андрићеву награду); поезија: *Исџоведање џишине* (1996); *Мој џредак је дрво* (2007). Добитница је награда: „Печат времена“, „Сава Мркаљ“, Златни беочуг КПЗ Београда.

Живи у Београду.

*

Роман о судару историја, цивилизација, народа и сирасних људи – на немирној граници свејова и човекових осећања.

Лирска ѿвесѿ о насиљу и љубави.

Корени ѿлаховѿних нарави и ѿорекло мржње на узаврелом балканском ѿростѿору – исѿриѿоведано и сѿтарински леѿо и узбудљиво модерно.

Ове реченице исписао је овај уредник, већ давне 1992. године, на задњој корици Радове едиције *Знакови ѿоред ѿѿѿа*, у којој је штампано прво издање романа *Пог Месечевим луком*, тада младе и неафирмисане књижевнице Славице Гароње.

*

Прозна балада *Пог Месечевим луком*, настала је у предвечерје распада Југославије, историјских потреса и нових сукоба њених вера и етничких скупина. Случај је хтео да се слични потреси догађају и у овом раном раду наше списатељице – у судбинама људи и у души њене главне јунакиње.

Без издвојених поглавља, као песма, исприповедана је овде једна легенда, и то у облику *лука*: од бајке (какву је јунакиња наше књиге слушала у свом детињству), преко народне баладе, до уметничких домета и значења у зрелом роману Славице Гароње, под насловом *Повраѿак у Аркадију*.

Новела или кратак роман *Пог Месечевим луком*, представља књижевни нуклеус *Повраѿка у Аркадију*, као што

принцип низања фотографија у приповеци „Под лупом Made in England“ из збирке *Изидина коѿча* чини образац поступка романа *Повраѿак у Аркадију*.

И *Изидина коѿча* и *Повраѿак у Аркадију* објављени су у старим и угледним едицијама Српске књижевне задруге – „Савременик“ и „Коло“.

У време кад пише *Пог Месечевим луком*, Славица Гароња је на почетку свог књижевног и научног рада. У научном раду, она је фолклорист, истраживач изворног приповедања, рукописне и архивске грађе и обиља српске народне лирске и лирско-епске поезије Славонске Границе и Војне Крајине у записима од 18. до 20. века. Одличан познавалац народног духовног живота наших западних крајина, она већ овај роман гради на подлози познавања једног архаичног и аутентичног света на историјским размеђима епоха, вера и сукоба – који ће до уметничких параболо домашити у роману *Повраѿак у Аркадију*. Похаре и сеобе, удес племенитог човека и благог народа у суровости политичких прогона и истребљења из турских земана наставиће се и у следећим вековима.

Пог Месечевим луком подсећа на народне приче, као продужено и уметничким нијансирањем изведено приповедање из *Народних ѿрича са Паѿука* – по казивању Марије Ђурчије, које је забележила и приредила Славица Гароња.

На почетку последње деценије 20. века, књига *Пог Месечевим луком* говорила је уметнички суптилно, језиком сугестије – о заласку моралних и витешких времена чији лук се ту завршавао симетрично свом почетку. Поезија и историја су се из тог споја и разишле дијаметрално.

У оно време књига није добија признање које је заслужила, мада је ту-и-тамо примећено да њена прича на књижевни начин светли као искра добра у мраку зла и сукоба. Мало је било оних који су ову књижицу доживели страсно и искрено, као ремек-дело класичне приче. Већина критичара и читалаца тумарала је (и још тумара) у потрази за туђим узорима и увек закаснелим модернистичким искушењима. У смени епоха, мало је тумача приметило како у овој поеми пулсира фолклор старог у сензибилитету новог доба и свевремене жене. Постоји могућност да и данашња женска критика и публика траже неке друге стране женске природе и улоге у животу.

Морално-психолошка студија у форми легенде и у руху поезије реконструисала је један давни свет, али је темпераментом и дамарима савремене жене дочарала вечни принцип љубави у вечном неспоразуму и судару добра и зла – природу која чезне за нежношћу и у најсуровијем свету, како би се остварила божја улога човека – да воли и да рађа.

Пошто наше доба није мање сурово од овог које приказује наша књига, штампамо је поново, овај пут у Српској књижевној задрузи, – да свој и наш књижевни свет обасја још једанпут.

Д. Л.

САДРЖАЈ

ПОД МЕСЕЧЕВИМ ЛУКОМ	5
<i>Љиљана Шой</i> : Стара нова бајка	99
<i>Белешка о њисцу и о књизи</i>	103

Славица Гароња
ПОД МЕСЕЧЕВИМ ЛУКОМ

Пето издање

Издавач
СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
Београд, Краља Милана 19

За издавача
Драјан Лакићевић

Рецензент
Душко Бабић

Корице
Бранислав Сићејанов

Графички уредник
Петра Сијанисављевић Бур

Штампа
ТЕРЦИЈА
Бор

ISBN 978-86-379-1364-1

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-31

ГАРОЊА-Радованац, Славица, 1957

Под месечевим луком / Славица Гароња. –
Београд : Српска књижевна задруга, 2018 (Бор :
Терција). – 112 стр. ; 17 см. – (Мала библиотека
Српске књижевне задруге)

Стр. 99–102: Стара нова бајка / Љиљана Шоп. –
Белешка о писцу и о књизи: стр. 103.

ISBN 978-86-379-1364-1

COBISS.SR-ID 263911436